

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

В. Ф. Соловйов

ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ

Навчально-методичний посібник

Львів 2018

УДК 37.015:159.9(075.8)

С 60

Рецензенти:

Литвин А. В. – завідувач кафедри практичної психології та педагогіки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, доктор педагогічних наук, професор.

Баклицька О.П. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Львівського державного університету фізичної культури.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Львівського державного університету фізичної культури (протокол № 5 від 13.02. 2018р.)

Соловйов В. Ф.

Педагогіка та психологія: навчально-методичний посібник / В. Ф. Соловйов. – Львів: Вид-во «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2018. - 92с.

ISBN 978-617-7617-12-8

Навчально-методичний посібник розроблено на основі програми нормативної навчальної дисципліни підготовки бакалаврів спеціальності: 227 Фізична терапія, ерготерапія галузі знань: 22 Охорона здоров'я.

У пропонованому друкованому виданні навчального посібника розкрито загальні засади педагогіки та психології з урахуванням історичного досвіду і сучасних реалій вітчизняної школи. Складається він із двох структурно цілісних частин. У першій з'ясовано основні закономірності цілісного педагогічного процесу, актуальні проблеми дидактики і теорії виховання. Матеріал другої частини висвітлює основні категорії та актуальні методологічні проблеми сучасної психології, проаналізовано психологічні закономірності пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери особистості та функції спілкування, розкрито темперамент, характер, здібності індивідуальності. Містить термінологічний словник, запитання і завдання для закріплення матеріалу та актуалізації мисленнєвої діяльності.

Адресований студентам вищих навчальних закладів.

ISBN 978-617-7617-12-8

УДК 37.015:159.9(075.8)

© Соловйов В.Ф., 2018

© ЛДУФК, 2018

©Вид-во «ГАЛИЧ-ПРЕС»

ЗМІСТ

<i>ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА</i>	4
<i>НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПЛАН</i>	8
<i>ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ:</i>	
<i>Анотація лекційних занять</i>	9
<i>Завдання до проведення практичних занять</i>	15
<i>ВИМОГИ ДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ</i>	23
<i>ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ</i>	31
<i>ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ</i>	
<i>ДО СКЛАДАННЯ ЕКЗАМЕНУ</i>	32
<i>ГЛОСАРІЙ</i>	35
<i>СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ</i>	85

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Педагогіка та психологія» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів спеціальності: 227 Фізична терапія, ерготерапія галузі знань: 22 Охорона здоров'я.

Дисципліна «Педагогіка та психологія» інтегрує знання про індивідуальний світ людини, взятий у психологічних закономірностях його розвитку та функціонування (психологічний аспект), та знання щодо функцій і механізмів управління розвитком людини (педагогічний аспект). Програма передбачає формування психолого-педагогічної скерованості мислення студентів, закладення фундаменту професійної діяльності, оскільки психолого-педагогічні знання й уміння дозволяють вчителю організувати процес виховання та навчання, орієнтований на потреби і можливості конкретних учнів. Неможливо говорити про ефективність педагогічного впливу без опори на психологічні знання.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Педагогіка та психологія» є механізми формування та функціонування психіки людини, формування особистості у процесі виховання та навчання.

Міждисциплінарні зв'язки: зміст і програма нормативної навчальної дисципліни «Педагогіка та психологія» тісно пов'язана з дисциплінами «Філософія», «Соціологія», а також професійно орієнтованими психолого-педагогічними дисциплінами – «Педагогіка фізичного виховання», «Педагогіка спорту», «Педагогіка вищої освіти», «Основи педагогічної майстерності».

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Загальні основи психології та педагогіки.
2. Розвиток особистості та виховання. Вікова періодизація. Вікові особливості психічного та фізичного розвитку особистості.
3. Теорія освіти і навчання та виховання.

Метою викладання навчальної дисципліни «Педагогіка та психологія» є формування в майбутніх фахівців системи знань і умінь щодо загальної психолого-педагогічної підготовки, необхідної для вирішення практичних, професійних і наукових завдань, базових знань про основні закономірності функціонування психіки для розуміння механізмів, які забезпечують ефективність навчального процесу та формують оптимальні методи засвоєння знань.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Педагогіка та психологія» є:

- ознайомити студентів з найбільш значущими сучасними педагогічними ідеями та теоріями;
- забезпечити оволодіння категорійним апаратом педагогіки;
- сформуванати уявлення про сутність, зміст і структуру процесів навчання та виховання;
- ознайомити з технологією навчання та виховання;
- забезпечити засвоєння сучасних принципів і підходів до організації освіти;
- збагатити студентів знаннями про особистість дитини та її розвиток у процесі різносторонньої діяльності;
- розкрити специфіку педагогічного процесу та його гуманістичну спрямованість;
- розвинути педагогічне мислення та сформуванати основні принципи культури педагогічного спілкування та взаємодії;
- навчити теоретично обґрунтовано описувати і пояснювати реальні педагогічні ситуації, виділяючи в них педагогічні завдання;
- виробити у студентів навички організації самостійної роботи у процесі навчання;
- забезпечити опанування майбутніх фахівців навичками і прийомами прийняття управлінських рішень, адекватних умовам ринку освітніх послуг;
- ознайомити студентів з найважливішими нормативними документами про школу та освіту;

- надати допомогу майбутнім фахівцям у пізнанні індивідуально-психологічних особливостей людини, знаходженні ефективних способів впливу на аудиторію, здійсненні заходів, спрямованих на згуртованість колективу, запобігання конфліктним ситуаціям під час навчання тощо.

- виробити у студентів первинні навички дослідницької роботи, навички професійної рефлексії (самооцінки), виховати потребу самостійно поповнювати педагогічні знання.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- структуру психологічної та педагогічної науки та її місце в системі сучасних знань;
- основні сучасні педагогічні ідеї та теорії;
- особливості застосування методів психології та педагогіки;
- способи відображення індивідом предметів та явищ навколишньої дійсності;
- особливості протікання базових та пізнавальних психічних процесів;
- різновиди та форми людських переживань;
- теорії емоцій та почуттів;
- психологічні теорії темпераменту, характеру;
- структуру особистості;
- сутність та функції несвідомого, свідомого й надсвідомого в психічній діяльності людини;
- закони та етапи розвитку особистості;
- основні психологічні підходи до вивчення особистості.

вміти:

- використовувати знання з психології та педагогіки у своїй подальшій професійній діяльності;
- виявляти, описувати, пояснювати педагогічні факти, явища та процеси в реальному житті;
- самостійно поповнювати педагогічні знання;

- використовувати найпростіші методи психологічного дослідження при вивченні різних інтерперсональних взаємодій та соціальних явищ в цілому;
- визначати особливості протікання різних психічних процесів;
- розрізняти емоційні переживання особистості та реакції на значимі життєві події та ситуації;
- розрізняти види темпераменту та прояви характерологічних особливостей людини.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 150 годин / 5 кредитів ECTS.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

	Кількість годин			
	<i>Денна форма</i>		<i>Заочна форма</i>	
	↗	↘	↗	↘
	у тому числі		у тому числі	

Назви змістовних модулів і тем		Лекції	Практичні	Самостійна робота		Лекції	Практичні	Самостійна робота
1	2	3	4		8	9	10	13
Модуль 1.								
Змістовний модуль 1. «Загальні основи педагогіки та психології»								
Тема 1. Вступ, предмет, об'єкт, завдання та методи психології.	11	2	2	7	11	1	1	9
Тема 2. Предмет педагогіки та методи науково-педагогічних досліджень.	10	2	2	6	11	1	1	9
Тема 3. Основні проблеми розвитку європейського шкільництва та педагогічної думки.	10	2	2	6	11	1	1	9
Тема 4. Історія українського шкільництва та педагогіки.	10	2	2	6	11	1	1	9
Тема 5. Психологічна структура особистості.	10	2	2	6	10	1		9
Тема 6. Розвиток особистості та виховання. Вікова періодизація. Вікові особливості психічного та фізичного розвитку особистості.	12	4	2	6	10	1		9
Разом за змістовним модулем 1.	63	14	12	37	64	6	4	54
Змістовний модуль 2. «Розвиток особистості та виховання. Вікова періодизація. Вікові особливості психічного та фізичного розвитку особистості.»								
Тема 7. Темперамент. Характер.	11	2	2	7	12	2	1	9
Тема 8. Когнітивна сфера особистості – відчуття та сприймання.	11	2	2	7	12	2	1	9
Тема 9. Поняття про пам'ять та мислення.	13	2	4	7	11	1	1	9
Тема 10. Емоційна та мотиваційна сфера особистості.	12	2	4	6	11	1	1	9
Тема 11. Соціально-психологічні основи спілкування.	12	2	4	6	11	2		9
Разом за змістовним модулем 2.	59	10	16	33	57	8	4	45
Змістовний модуль 3. «Теорія освіти, навчання та виховання»								
Тема 12. Процес навчання. Методи і засоби навчання. Організаційні форми навчання. Урок в сучасній школі.	13	2	6	5	13	4		9
Тема 13. Сутність процесу виховання. Закономірності та принципи виховання. Методи, форми та засоби виховання.	15	4	6	5	16	4	2	10
Разом за змістовним модулем 3.	28	6	12	10	29	8	2	19
Усього годин	150	30	40	80	150	22	10	118

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Анотація лекційних занять

Тема 1. Вступ, предмет, об'єкт, завдання та методи психології.

Психологія в системі сучасних наук. Об'єкт та предмет психології. Психічні процеси. Психічні стани. Психічні властивості. Галузі психології. Теоретичні галузі психології: загальна, диференційна, експериментальна психологія та психодіагностика. Практичні галузі психології. Практичне значення психології. Методи психології. Теоретичні методи. Організаційні методи. Емпіричні методи. Спостереження. Експеримент. Опитування. Бесіда. Анкетування. Тестування. Методи впливу на психіку людини. Психотерапія. Психокорекція. Психотренінг.

Тема 2. Предмет педагогіки і методи науково-педагогічних досліджень.

Педагогіка як наука. Предмет педагогіки. Основні педагогічні категорії - виховання, освіта і навчання. Система педагогічних наук. Загальна педагогіка. Вікова педагогіка. Спеціальна педагогіка (дефектологія). Історія педагогіки. Соціальна педагогіка. Міжпредметні зв'язки педагогіки. Метод, методика науково-педагогічного дослідження. Метод педагогічного спостереження. Бесіда, інтерв'ю. Психолого-педагогічний експеримент. Констатуючий експеримент. Формуючий експеримент. Вивчення продуктів діяльності.

Тема 3. Основні проблеми розвитку європейського шкільництва та педагогічної думки.

Антична педагогіка: виховання і школа в античному світі; філософсько-педагогічна думка в античних суспільствах (Сократ, Платон, Арістотель, Цицерон, Квінтіліан). Особливості освітньо-виховної практики в епоху середньовіччя: типи виховних систем, виникнення університетів; Фома Аквінський та П'єр Абеляр. Епоха Відродження та зміни у поглядах на освіту (Ф. Рабле, Е. Роттердамський, Т. Мор). Освітні ідеї реформаторського руху: Я.-А. Коменський – засновник теоретичної педагогіки. Видатні діячі епохи буржуазних революцій в Європі: (Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо). Педагогіки кінця XVIII-XIX ст.: (Й.Г. Песталоцці, Й.Ф. Герbart, Ф.-В.-А. Дістерверг, Ф. Фребель). Основні теорії європейської освіти нового часу.

Тема 4. Історія українського шкільництва та педагогіки.

Виховання і навчання у первісних та родових племенах на території України. Культурний та освітній розквіт Київської Русі. Пам'ятки педагогічної думки Київської Русі. Освіта та розвиток педагогічної думки в XVI-XVIII ст.: діяльність братських шкіл; перші національні заклади вищого типу - Острозька академія та Києво-Могилянська академія; козацька педагогіка; видатні діячі української освіти (П. Могила, І. Федоров, Г. Сковорода). Стан освіти в Україні у складі Російської імперії та на західноукраїнських землях: (О. Духнович, Ю. Федькович, А. Волошин). Видатні українські педагоги XIX - початку XX ст.: К. Ушинський, Х. Алчевська, І. Франко, С. Русова, Г. Ващенко, І. Огієнко, А. Макаренко.

Тема 5. Психологічна структура особистості.

Поняття про індивід, індивідуальність, особистість. «Я-концепція». «Я-реальне». «Я-ідеальне». Структура особистості. Структура особистості за З. Фройдом. Ід, Его, Суперего. Структура особистості за К. Юнгом. Індивідуальне несвідоме. Колективне несвідоме. Архетип. Персона, Тінь, Аніма, Анімус, Самість. Структура особистості за С. Рубінштейном: знання, уміння, навички; індивідуально-типологічні особливості. Структура особистості за К. Платоновим: біологічно зумовлену, форм відображення, соціального досвіду та спрямованості. Захисні механізми особистості.

Тема 6. Вікова періодизація. Вікові особливості психічного та фізичного розвитку особистості.

Фази психосоціального розвитку за Е. Еріксоном. Психологія пізнього дитинства (6-12 років). Розвиток сенсорно-перцептивної сфери дитини. Доопераціональне та конкретно-операціональне мислення дитини. Формування почуттів. Страхи та тривоги у пізньому дитинстві. Взаємини з ровесниками і соціальна компетентність. Криза сьомого року життя: її симптоми та шляхи подолання. Центральні психологічні новоутворення пізнього дитинства.

Психологія підлітків (12-15 років). Підлітковий вік у культурному та історичному контексті. Молодіжна культура та субкультура. Загальні тенденції формування особистості. Центральне психологічне новоутворення у підлітковому віці. Зміна зовнішності. Криза 13-го року життя: її симптоми та шляхи подолання. Підліток у соціальному середовищі. Підліток у сім'ї. Причини конфліктів з батьками та шляхи їхнього вирішення. Спілкування з ровесниками. Емоційно-вольова сфера підлітків. Чинники депресивних станів. Розвиток пізнавальних процесів. Стадія формальних операцій розвитку мислення.

Психологія юнацтва (15-21 рік). Формування особистої ідентичності. Статуси ідентичності (за Дж. Марсія). Дружба та кохання в юнацькому віці. Емоційно-вольова сфера. Пізнавальна сфера.

Тема 7. Темперамент. Характер.

Поняття про темперамент та його провідні риси. Теорії темпераменту. Гуморальна теорія. Конституційна теорія Е. Кречмера. Конституційні типи: Лептосоматики, Пікніки, Атлетики, Диспластики. Типи темпераменту: шизотимік, циклотимік, та іксотимік. Конституційна концепція У. Шелдона. Соматотипи: ендоморфізм, мезоморфізм, ектоморфізм. Типи темпераменту: вісцеротоніки, соматотоніки, церебротоніки. Фізіологічна теорія темпераменту І. Павлова. Типи нервової системи. Типи темпераменту та їхня психологічна характеристика. Сангвініки. Холерики. Флегматики. Меланхоліки.

Поняття про характер та його провідні риси. Типологія характеру. Рецептивна орієнтація характеру. Експлуататорська орієнтація характеру. Користолобна орієнтація. Ринкова орієнтація.

Тема 8. Когнітивна сфера особистості – відчуття та сприймання.

Загальна характеристика відчуттів. Види відчуттів та їхня класифікація; екстероцептивні, інтероцептивні та пропріоцептивні відчуття. Мономодальні відчуття: дистантні, контактні. Інтермодальні відчуття. Неспецифічні відчуття.

Закономірності відчуттів. Абсолютна чутливість. Абсолютний поріг. Диференційна чутливість. Диференційний поріг. Кількісні зміни чутливості: адаптація, взаємодія відчуттів, сенсibilізація. Якісні зміни чутливості. Синестезія.

Поняття про сприймання. Класифікація сприймання. Мимовільне та довільне сприймання. Ілюзії сприймання. Ілюзії, пов'язані з впливом фону сприймання. Ілюзії, пов'язані з впливом оточення. Ілюзії, пов'язані з впливом вертикального напрямку. Особливості сприймання. Предметність. Структурність. Цілісність. Константність. Апперцепція. Осмисленість.

Тема 9. Поняття про пам'ять та мислення.

Загальна характеристика пам'яті. Функції пам'яті. Види пам'яті та їхня класифікація. Класифікація за тривалістю закріплення та зберігання матеріалу. Сенсорна пам'ять. Короткотривала пам'ять. Оперативна пам'ять. Довготривала пам'ять. Класифікація за характером психічної активності. Рухова пам'ять. Емоційна пам'ять. Образна пам'ять. Словесно-логічна пам'ять. Класифікація за ступенем розуміння матеріалу. Логічна пам'ять. Механічна пам'ять. Класифікація за характером цілей діяльності. Мимовільна та довільна пам'ять. Процеси пам'яті. Запам'ятовування. Збереження. Відтворення. Забування.

Мислення як вища форма пізнавальної діяльності. Види мислення та їхня класифікація. Практично-дійове мислення. Наочно-образне мислення. Репродуктивно-образне мислення. Понятійне мислення. Мисленнєві операції. Порівняння. Аналіз. Абстрагування. Узагальнення. Класифікація.

Тема 10. Емоційна та мотиваційна сфера особистості.

Поняття про емоції та почуття, їхні властивості та основні функції. Властивості почуттів: суб'єктивна забарвленість, полярність, інтенсивність, тривалість, предметність. Функції почуттів: сигнальна, регулятивна, комунікативна, організаційна, синтезуюча, експресивна, спонукальна,

антиципуюча, евристична, адаптаційна, оздоровча. Основні теоретичні підходи до вивчення емоцій та почуттів. Еволюційна теорія емоцій. Психоорганічні теорії емоцій. Теорія Джемса-Ланге. Теорія Кеннона-Барда. Теорія когнітивного дисонансу. Інформаційна теорія емоцій. Види емоцій і почуттів та їхня класифікація. За рівнем організації: нижчі та вищі емоції. За знаком (забарвленістю): негативні та позитивні емоції. За характером впливу на життєдіяльність людини: активні та пасивні емоції та почуття. Фундаментальні емоції: інтерес, радість, гнів, призи́рство, сум, провина. Дружба і любов. Трикомпонентна теорія кохання Р. Стернберга. Емоційні стани як форми переживань людини. Емоційний тон відчуттів. Настрій. Пристрасть. Афект. Тривога. Фрустрація. Депресія.

Потреби, мотиви та ціннісні орієнтації особистості. Класифікація потреб за А. Маслоу: фізіологічні, безпеки, прийняття, самоповаги, самоактуалізації. Потяги. Установка. Мотивація. Правило Єркса-Додсона.

Тема 11. Соціально-психологічні основи спілкування.

Поняття про спілкування, його структура та функції. Спілкування. Кому́нікабельність. Структура спілкування: три компоненти: кому́никативний, інтерактивний та перцептивний. Соціальна перцепція. Функції спілкування: інформаційно-кому́никативна, регулятивно-кому́никативна, афективно-кому́никативна. Механізми міжособистісного сприймання: ідентифікація, соціальна рефлексія, емпатія та стереотипізація. Каузальна атрибуція. Ефекти міжособистісного сприймання: первинності, новизни, ореолу, гомогенності чужої групи, впливу соціальної установки. Аттітюд. Види спілкування: міжособистісне, особистісно-групове, міжгрупове, соціально орієнтоване, предметно орієнтоване, особистісно орієнтоване, формальне, неформальне, безпосереднє, опосередковане. Засоби та стилі спілкування. Соціальна дистанція.

Тема 12. Процес навчання. Методи і засоби навчання. Організаційні форми навчання. Урок в сучасній школі.

Дидактика як галузь педагогіки, її виникнення і розвиток. Основні категорії дидактики: навчання, освіта, викладання, учіння, знання, уміння, навички, закономірності, принципи, форми, методи навчання. Методи навчання та їх класифікація. Прийом навчання. Організаційні форми навчання. Індивідуальне навчання. Індивідуально-груповою форма навчання. Класно-урочна форма навчання. Урок - основна форма організації навчання. Елементи уроку. Взаємозв'язок типу і структури уроку. Форми роботи на уроці. Основні вимоги до уроку.

Тема 13. Сутність процесу виховання. Закономірності та принципи виховання. Методи, форми, засоби виховання.

Процес виховання, його структура і рушійні сили. Структура процесу виховання. Мета і завдання виховання. Національне виховання. Закономірності виховання. Принципи виховання. Методи виховання. Прийом виховання. Методи формування свідомості особистості. Методи організації діяльності, спілкування, формування позитивного досвіду суспільної поведінки. Методи стимулювання діяльності і поведінки. Методи самовиховання.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття – форма навчального заняття, при якому студент під керівництвом викладача особисто проводить натурні або імітаційні експерименти чи досліді з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень даної навчальної дисципліни, набуває практичних

навичок роботи з методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній галузі.

Підготовка студентів до практичних занять передбачає таку послідовність роботи:

- ознайомлення з планом практичного заняття;
- оволодіння теоретичним матеріалом за темою заняття;
- опрацювання та конспектування літератури, яка пояснює ті явища, котрі будуть досліджуватися студентами;
- Оволодіння термінами, необхідними для розуміння суті дослідження тощо.

Критерії оцінювання підготовки до практичного заняття.

При оцінювання практичного заняття викладач акцентує увагу на:

- наявності конспекту першоджерел;
- активності студентів на лабораторному занятті;
- правильності виконання дослідження, обробці його результатів та ґрунтовності висновків про результати дослідження.

Практичне заняття 1. (2 год.)

Вступ, предмет, об'єкт, завдання та методи психології

Питання до самостійної роботи та обговорення:

1. Психологія в системі сучасних наук. Об'єкт та предмет психології.
2. Психічні процеси. Психічні стани. Психічні властивості.
3. Теоретичні галузі психології. Практичні галузі психології.
4. Методи психології. Теоретичні методи. Організаційні методи.

Емпіричні методи.

5. Спостереження. Експеримент. Опитування. Бесіда. Анкетування.

Тестування.

Практичне заняття 2. (2 год.)

Предмет педагогіки і методи науково-педагогічних досліджень.

Питання до самостійної роботи та обговорення:

1. Предмет педагогіки. Основні педагогічні категорії - виховання, освіта і навчання.
2. Система педагогічних наук. Загальна педагогіка. Вікова педагогіка. Спеціальна педагогіка.
3. Історія педагогіки.
4. Соціальна педагогіка.
5. Метод, методика науково-педагогічного дослідження.
6. Психолого-педагогічний експеримент. Констатуючий експеримент. Формуючий експеримент.

Практичне заняття 3. (2 год.)

Основні проблеми розвитку європейського шкільництва та педагогічної думки.

Питання до самостійної роботи та обговорення:

1. Антична педагогіка: виховання і школа в античному світі; філософсько-педагогічна думка в античних суспільствах (Сократ, Платон, Арістотель, Цицерон, Квінтіліан).
2. Особливості освітньо-виховної практики в епоху середньовіччя: типи виховних систем, виникнення університетів; Ф. Аквінський та П. Абеляр.
3. Епоха Відродження та зміни у поглядах на освіту (Ф. Рабле, Е. Роттердамський, Т. Мор).
4. Освітні ідеї реформаторського руху: Я.-А. Коменський - засновник теоретичної педагогіки.
5. Видатні діячі епохи буржуазних революцій в Європі: (Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо).
6. Педагоги-класики кінця XVIII–XIX: (Й.Г. Песталоцці, Й.Ф. Гербарт, Ф.-В.-А. Дістерверг, Ф. Фребель).
7. Основні теорії європейської освіти нового часу.

Практичне заняття 4. (2 год.)

Історія українського шкільництва та педагогіки.

Питання до самостійної роботи та обговорення:

1. Виховання і навчання у первісних та родових племенах на території України.
2. Культурні та освітній розквіт Київської Русі. Пам'ятки педагогічної думки Київської Русі.
3. Освіта та розвиток педагогічної думки в XVI–XVIII ст.: діяльність братських шкіл; перші національні заклади вищого типу - Острозька академія та Києво-Могилянська академія; козацька педагогіка; видатні діячі української освіти (П. Могила, І. Федоров, Г. Сковорода).
4. Стан освіти в Україні у складі Російської імперії та на західноукраїнських землях: (О. Духнович, Ю. Федькович, А. Волошин).
5. Видатні українські педагоги XIX- початку XX ст.: К. Ушинський, Х. Алчевська, І. Франко, С. Русова, Г. Ващенко, І. Огієнко, А. Макаренко.

Семінарське заняття 5. (2 год).

Психологічна структура особистості.

Питання до самостійної роботи та обговорення:

1. Поняття про індивід, індивідуальність, особистість.
2. «Я-концепція». «Я-реальне». «Я-ідеальне».
3. Структура особистості. Структура особистості за З. Фройдом. Структура особистості за Ка. Юнгом.
4. Архетип. Персона. Тінь. Аніма. Анімус. Самість.
5. Структура особистості за С. Рубінштейном: знання, уміння, навички; індивідуально-типологічні особливості.
6. Структура особистості за К. Платоновим: біологічно зумовлену, форм відображення, соціального досвіду та спрямованості.

Практичне заняття 6. (2 год).

Вікова періодизація. Вікові особливості психічного та фізичного розвитку особистості.

Питання до самостійної роботи та обговорення:

1. Психологія пізнього дитинства (6-12 років). Розвиток сенсорно-перцептивної сфери дитини. Доопераціональне та конкретно-операціональне мислення дитини. Формування почуттів. Страху та тривоги у пізньому дитинстві. Взаємини з ровесниками і соціальна компетентність. Криза сьомого року життя: її симптоми та шляхи подолання. Центральні психологічні новоутворення пізнього дитинства.

2. Психологія підлітків (12-15 років). Підлітковий вік у культурному та історичному контексті. Молодіжна культура та субкультура. Загальні тенденції формування особистості. Центральне психологічне новоутворення у підлітковому віці. Зміна зовнішності. Криза 13-го року життя: її симптоми та шляхи подолання. Підліток у соціальному середовищі. Підліток у сім'ї. Причини конфліктів з батьками та шляхи їхнього вирішення. Спілкування з ровесниками. Емоційно-вольова сфера підлітків. Чинники депресивних станів. Розвиток пізнавальних процесів. Стадія формальних операцій розвитку мислення.

3. Психологія юнацтва (15-21 рік). Формування особистої ідентичності. Статуси ідентичності (за Дж. Марсія). Дружба та кохання в юнацькому віці. Емоційно-вольова сфера. Пізнавальна сфера.

Практичне заняття 7. (2 год).

Темперамент. Характер.

Питання до самостійної роботи та обговорення:

1. Поняття про темперамент та його провідні риси.

2. Теорії темпераменту. Гуморальна теорія. Конституційна теорія Е. Кречмера.

3. Типи темпераменту: шизотимік, циклотимік та іксотимік. Конституційна концепція У. Шелдона. Соматотипи: ендоморфізм,

мезоморфізм, екоморфізм. Типи темпераменту: вісцеротоніки, соматотоніки, церебротоніки.

4. Фізіологічна теорію темпераменту І. Павлова. Типи нервової системи. Типи темпераменту та їхня психологічна характеристика. Сангвініки. Холерики. Флегматики. Меланхоліки.

5. Поняття про характер та його провідні риси. Типологія характеру. Рецептивна орієнтація характеру. Експлуататорська орієнтація характеру. Користоловна орієнтація. Ринкова орієнтація.

Практичне заняття 8. (2 год).

Когнітивна сфера особистості – відчуття та сприймання.

Питання до самостійної роботи та обговорення:

1. Загальна характеристика відчуттів. Види відчуттів та їхня класифікація; екстероцептивні, інтероцептивні та пропріоцептивні відчуття.

2. Мономодальні відчуття: дистантні, контактні. Інтермодальні відчуття. Неспецифічні відчуття. Закономірності відчуттів. Абсолютна чутливість. Абсолютний поріг. Диференційна чутливість. Диференційний поріг. Кількісні зміни чутливості: адаптація, взаємодія відчуттів, сенсibiliзація. Якісні зміни чутливості. Синестезія.

3. Поняття про сприймання. Класифікація сприймання. Мимовільне та довільне сприймання. Ілюзії сприймання. Особливості сприймання. Предметність. Структурність. Цілісність. Константність. Апперцепція.

Практичне заняття 9. (4 год).

Поняття про пам'ять та мислення.

Питання до самостійної роботи та обговорення:

1. Загальна характеристика пам'яті. Функції пам'яті.

2. Види пам'яті та їхня класифікація. Класифікація за тривалістю закріплення та зберігання матеріалу. Сенсорна пам'ять. Короткотривала пам'ять. Оперативна пам'ять. Довготривала пам'ять. Класифікація за характером психічної активності. Рухова пам'ять. Емоційна пам'ять. Образна пам'ять. Словесно-логічна пам'ять. Класифікація за ступенем розуміння

матеріалу. Логічна пам'ять. Механічна пам'ять. Класифікація за характером цілей діяльності. Мимовільна та довільна пам'ять.

3. Процеси пам'яті. Запам'ятовування. Збереження. Відтворення. Забування.

4. Мислення як вища форма пізнавальної діяльності. Види мислення та їхня класифікація. Практично-дійове мислення. Наочно-образне мислення. Репродуктивно-образне мислення. Понятійне мислення.

5. Мисленнєві операції. Порівняння. Аналіз. Абстрагування. Узагальнення. Класифікація.

Практичне заняття 10. (4 год).

Емоційна та мотиваційна сфера особистості.

Питання до самостійної роботи та обговорення:

1. Поняття про емоції та почуття, їхні властивості та основні функції.

2. Властивості почуттів: суб'єктивна забарвленість, полярність, інтенсивність, тривалість, предметність. Функції почуттів: сигнальна, регулятивна, комунікативна, організаційна, синтезуюча, експресивна, спонукальна, антиципуюча, евристична, адаптаційна, оздоровча.

3. Основні теоретичні підходи до вивчення емоцій та почуттів. Еволюційна теорія емоцій. Психоорганічні теорії емоцій. Теорія Джемса-Ланге. Теорія Кеннона-Барда. Теорія когнітивного дисонансу. Інформаційна теорія емоцій.

4. Види емоцій і почуттів та їхня класифікація. За рівнем організації: нижчі та вищі емоції. За знаком: негативні та позитивні емоції. За характером впливу на життєдіяльність людини: активні та пасивні емоції та почуття.

5. Фундаментальні емоції: інтерес, радість, гнів, презирство, сум, провина. Дружба і любов. Трикомпонентна теорія кохання Р. Стернберга. Емоційні стани як форми переживань людини. Емоційний тон відчуттів. Настрій. Пристрасть. Афект. Тривога. Фрустрація. Депресія.

6. Потреби, мотиви та ціннісні орієнтації особистості. Класифікація потреб за А. Маслоу: фізіологічні, безпеки, прийняття, самоповаги, самоактуалізації. Потреби. Установка. Мотивація.

Практичне заняття 11. (4 год).

Соціально-психологічні основи спілкування.

Питання до самостійної роботи та обговорення:

1. Поняття про спілкування, його структура та функції. Комунікбельність.

2. Структура спілкування: три компоненти: комунікативний, інтерактивний та перцептивний. Соціальна перцепція.

3. Функції спілкування: інформаційно-комунікативна, регулятивно-комунікативна, афективно-комунікативна.

4. Механізми міжособистісного сприймання: ідентифікація, соціальна рефлексія, емпатія та стереотипізація. Каузальна атрибуція.

5. Ефекти міжособистісного сприймання: первинності, новизни, ореолу, гомогенності чужої групи, впливу соціальної установки.

6. Види спілкування: міжособистісне, особистісно-групове, міжгрупове, соціально орієнтоване, предметно орієнтоване, особистісно орієнтоване, формальне, неформальне, безпосереднє, опосередковане.

7. Засоби та стилі спілкування.

Практичне заняття 12. (6 год).

Процес навчання. Методи і засоби навчання.

Організаційні форми навчання. Урок в сучасній школі.

Питання до самостійної роботи та обговорення:

1. Дидактика як галузь педагогіки, її виникнення і розвиток. Основні категорії дидактики: навчання, освіта, викладання, учіння, знання, уміння, навички, закономірності, принципи, форми, методи навчання.

2. Методи навчання та їх класифікація. Прийом навчання.

3. Організаційні форми навчання. Індивідуальне навчання. Індивідуально-групова форма навчання. Класно-урочна форма навчання.

4. Урок - основна форма організації навчання. Елементи уроку. Взаємозв'язок типу і структури уроку. Форми роботи на уроці. Основні вимоги до уроку.

Практичне заняття 13. (6 год).

***Сутність процесу виховання. Закономірності та принципи виховання.
Методи, форми, засоби виховання.***

Питання до самостійної роботи та обговорення:

1. Процес виховання, його структура і рушійні сили. Структура процесу виховання.

2. Мета і завдання виховання. Національне виховання.

3. Закономірності виховання. Принципи виховання.

4. Методи виховання. Прийом виховання.

5. Методи формування свідомості особистості. Методи організації діяльності, спілкування, формування позитивного досвіду суспільної поведінки. Методи стимулювання діяльності і поведінки. Методи самовиховання.

ВИМОГИ ДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота студента є невід'ємною складовою організації навчання у вищому навчальному закладі, в процесі якої заплановані завдання виконуються студентом під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі. Самостійна робота студента сприяє формуванню високої культури розумовою праці, придбанню прийомів і навичок самостійної роботи, умінню розумно витратити і розподіляти свій час, набувати і засвоювати необхідну для успішного навчання і професійного становлення інформацію. Самостійна робота розвиває у студентів такі якості, як організованість,

дисциплінованість, ініціативність; виробляє розумові операції (аналіз, синтез, порівнювання тощо); вчить самостійному мисленню; дозволяє сформувати індивідуальний стиль роботи, який найбільше відповідає особистим здібностям і пізнавальним навичкам студента.

Самостійна робота студентів з вивчення дисципліни «Педагогіка та психологія» передбачає виконання таких завдань:

- створення наочних зображень (схем, діаграм, таблиць), які дозволяють впорядкувати засвоєний матеріал, встановити співвідношення між його елементами;
- виконання індивідуального модульного завдання;
- самостійна робота з каталогом першоджерел з метою складання бібліографії наукової та науково-популярної літератури відповідно до теми заняття.

Навчальна дисципліна «Педагогіка та психологія» передбачає, що студенти отримують знання, вміння і навички, необхідні для ефективного навчання, виховання, мотивації та розвитку молоді, виявлення, аналізу та усунення психолого-педагогічних проблем у навчальних закладах та освітніх установах, тому теоретичний курс і практичні заняття доповнюються самостійною роботою студентів, яка має на меті формування пізнавальної активності майбутніх педагогів, якісного засвоєння основних знань, опанування вмінь і навичок у галузі психології особистості та освітньої діяльності. Самостійна робота спрямовується на закріплення психологічних і педагогічних знань, практичних умінь і навичок упровадження сучасних психологічних теорій і методик та інноваційних педагогічних технологій у навчально-виховний процес, а також оптимізації педагогічної взаємодії.

У процесі самостійної роботи студенти мають вивчити:

- структуру психологічної та педагогічної науки та її місце в системі сучасних знань;
- основні сучасні педагогічні ідеї та теорії;
- особливості застосування методів психології та педагогіки;

- способи відображення індивідом предметів та явищ навколишньої дійсності;
- особливості протікання базових та пізнавальних психічних процесів;
- різновиди та форми людських переживань;
- теорії емоцій та почуттів;
- психологічні теорії темпераменту, характеру;
- структуру особистості;
- сутність та функції несвідомого, свідомого й надсвідомого в психічній діяльності людини;
- закони та етапи розвитку особистості;
- основні психологічні підходи до вивчення особистості.
- основні методи навчання та виховання;
- принципи і структуру управління освітою.

I. Робота з літературними джерелами. Конспект базової літератури. Для плідної роботи з літературними джерелами студенту корисно скласти свою власну бібліографію. Процес читання має відбуватися повністю, вдумливо, до незрозумілих питань слід обов'язково повертатися, наводити додаткові довідки, щоб зрозуміти сутність думки автора. Значення незнайомих термінів слід одразу ж з'ясувати за тлумачними словниками, енциклопедіями або спеціалізованими довідниками. У процесі роботи з літературою корисно робити виписки найважливіших думок, формулювань, висловів на окремих аркушах паперу із зазначенням автора, джерела, сторінок і абзаців. Для кращого засвоєння матеріалу, розвитку творчого мислення основний зміст прочитаного доцільно формулювати у вигляді тез. Класичні визначення, оригінальні думки, вислови слід записувати до конспекту повністю із посиланням на автора, джерело і сторінку.

Робота з матеріалами з Інтернету дає можливість отримувати найновітнішу інформацію з різних галузей педагогіки. З цією метою можна користуватися такими сайтами: www.osvita.org.ua, ua.partnersinlearning.com, pedagogika.at.ua, almamater.com.ua.

Аналіз додаткової літератури (реферування статті, частини монографії тощо). Аналіз має бути стислим, змістовним і записаним своїми словами та формулюваннями у формі таблиці. У процесі конспектування важливо дотримуватись логічного зв'язку тексту. Корисно підкреслювати найважливіші теоретичні положення, визначення, висновки і робити помітки на полях.

II. Індивідуальні навчально-дослідні письмові завдання. Ця форма самостійної роботи надає можливість студентам письмово опрацювати матеріал, здійснити критичний аналіз проблеми.

Практичні завдання: Аналіз ситуаційної вправи. (Опис проблемної ситуації, аналіз учасників ситуації та пошук шляхів вирішення проблеми)

Критерії оцінювання виконання практичного завдання:

- повнота аналізу проблеми;
- наявність авторського погляду на трактування проблеми;
- грамотність аргументації;
- застосування категоріального апарату в письмовому аналізі;
- правильність і коректність висновків;
- логіка, послідовність і лаконічність викладу матеріалу.

Реферат (аналіз літератури за заданою тематикою, реферування статті, частини монографії тощо). Обсяг реферату – 5-6 сторінок друкованого тексту 14 шрифт, 1,5 інтервал.

Критерії оцінювання написання реферату:

- повнота літературного огляду;
- наявність авторського аналізу літературних джерел;
- грамотність цитування літературних джерел;
- відповідність списку літератури змісту роботи;
- коректність висновків реферату.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Заняття 1. (7 год).

Вступ, предмет, об'єкт, завдання та методи психології.

Питання до самостійної роботи:

1. Визначити сильні та слабкі сторони практичного використання таких методів психології як спостереження, бесіда та спілкування.
2. Для кожного із емпіричних методів психології підібрати приклад його застосування.
3. Обґрунтувати своє розуміння психічних явищ як фактів суб'єктивного досвіду людини.

Заняття 2. (6 год).

Предмет педагогіки і методи науково-педагогічних досліджень.

Питання до самостійної роботи:

1. Прослідкувати взаємозв'язок понять «освіта», «навчання», «розвиток особистості» і «виховання».
2. Проаналізувати, які напрями науково-педагогічного дослідження є найбільш актуальними в сучасній школі? Чому? Сформулювати не менше п'яти тем таких досліджень.

Заняття 3. (6 год.).

Основні проблеми розвитку європейського шкільництва та педагогічної думки.

Питання до самостійної роботи:

1. Антична педагогіка: виховання і школа в античному світі; філософсько - педагогічна думка в античних суспільствах (Сократ, Платон, Арістотель, Цицерон, Квінтіліан).
2. Особливості освітньо-виховної практики в епоху середньовіччя: типи виховних систем, виникнення університетів; Ф. Аквінський та П. Абеляр.
3. Епоха Відродження та зміни у поглядах на освіту (Ф. Рабле, Е. Роттердамський, Т. Мор).

4. Освітні ідеї реформаторського руху: Я.-А. Коменський – засновник теоретичної педагогіки.

5. Видатні діячі епохи буржуазних революцій в Європі: (Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо).

6. Педагоги- класики кінця XVIII–XIX: (Й.Г. Песталоцці, Й.Ф. Гербарт, Ф.-В.-А. Дістерверг, Ф. Фребель).

7. Основні теорії європейської освіти нового часу.

Заняття 4. (6 год.)

Історія українського шкільництва та педагогіки.

Питання до самостійної роботи:

1. Виховання і навчання у первісних та родових племенах на території України.

2. Культурні та освітній розквіт Київської Русі. Пам'ятки педагогічної думки Київської Русі.

3. Освіта та розвиток педагогічної думки в XVI – XVIII ст.: діяльність братських шкіл; перші національні заклади вищого типу – Острозька академія та Києво-Могилянська академія; козацька педагогіка; видатні діячі української освіти (П. Могила, І. Федоров, Г. Сковорода).

4. Стан освіти в Україні у складі Російської імперії та на західноукраїнських землях: (О. Духнович, Ю. Федькович, А. Волошин).

5. Видатні українські педагоги XIX- початку XX ст.: К. Ушинський, Х. Алчевська, І. Франко, С. Русова, Г. Ващенко, І. Огієнко, А. Макаренко.

Заняття 5. (6 год.)

Психологічна структура особистості.

Питання до самостійної роботи:

1. Уявити та зобразити графічно співвідношення між структурними елементами Я-концепції. Пояснити свій малюнок.

2. До кожного із захисних механізмів психіки підібрати по два приклади.

3. Дослідити самооцінку особистості за тестом-опитувальником В. Століна, проаналізувати результати та надати відповідні рекомендації.

Заняття 6. (6 год).

Вікова періодизація. Вікові особливості психічного та фізичного розвитку особистості.

Питання до самостійної роботи:

1. Проаналізувати особливості та чинники тривожності дітей 6-12-річного віку.

2. Визначити ті психічні новоутворення, що характеризують віковий період розвитку студента.

3. Визначити особливості особистісних рис підлітків. Проаналізувати, як ці особливості впливають на прояви підліткової кризи і стосунки з дорослими.

Заняття 7. (7 год).

Темперамент. Характер.

Питання до самостійної роботи:

1. Здійснити порівняльну характеристику понять темперамент та характер.

2. Дослідити тип темпераменту за тестом-опитувальником Айзенка.

3. Дослідити акцентуації характеру за тестом Лічко.

Заняття 8. (7 год).

Когнітивна сфера особистості – відчуття та сприймання

Питання до самостійної роботи:

1. Навести приклади, в яких проявляються основні властивості відчуттів (по 4 приклади на кожну властивість).

2. Навести приклади, які ілюструють основні властивості сприймання.

3. Дослідити сприймання часу та проаналізувати отримані результати.

Заняття 9. (7 год).

Поняття про пам'ять та мислення.

Питання до самостійної роботи:

1. Перелічити основні функції пам'яті та описати по п'ять конкретних життєвих ситуацій, в яких актуалізується кожна з них.

2. Визначити, які види пам'яті найбільш важливі для представників таких професій: вчитель математики; лікар-терапевт; механік; вчитель фізвиховання; музикант-виконавець; парфумер; водій.

3. Уявити та описати конкретні життєві ситуації або навчальні завдання, які вимагають актуалізації різноманітних видів мислення: наочно-дійового, образного, вербального, предметного, психологічного, творчого, репродуктивного (по 3 приклади на кожний вид мислення).

4. Здійснити дослідження процесу запам'ятовування.

Заняття 10. (6 год).

Емоційна та мотиваційна сфера особистості.

Питання до самостійної роботи:

1. Здійснити порівняння теорій Кеннона-Барда та Джеймса-Ланге.

2. Перелічити функції емоцій, що необхідні для щоденної життєдіяльності людини.

3. Проаналізувати ступінь задоволення власних потреб, базуючись на піраміді Маслоу.

4. Дослідити реактивну та особистісну тривожності за тестом-опитувальником Тейлора, проаналізувати результати та надати рекомендації.

Заняття 11. (6 год).

Соціально-психологічні основи спілкування

Питання до самостійної роботи:

1. Навести по чотири приклади до кожного із механізмів соціальної перцепції.

2. Проаналізувати, які функції виконують соціальні стереотипи в процесі спілкування.

3. Навести приклади, як у спілкування викладач-студент може проявлятися фундаментальна помилка атрибуції.

Заняття 12. (5 год).

Процес навчання. Методи і засоби навчання. Організаційні форми навчання. Урок в сучасній школі

Питання до самостійної роботи:

1. Проаналізувати, при вивченні студентами яких тем з психології та педагогіки доцільно використовувати проблемне навчання?
2. При вивченні студентами яких тем з психології та педагогіки доцільно використовувати концепцію навчання від практики до теорії?
3. Проаналізувати, на які показники наукованості слід більше звертати увагу при аналізі навчальної діяльності студентів?

Заняття 13. (5 год).

Сутність процесу виховання. Закономірності та принципи виховання. Методи, форми, засоби виховання.

Питання до самостійної роботи:

1. Провести самостійне дослідження з метою з'ясування, наскільки виховання сучасних школярів має національний характер.
2. Розробити план виховного заходу «Інтернет-залежність – міф чи реальність?»

Тематика рефератів:

1. Психологія і педагогіка сьогодні: проблеми й перспективи.
2. Місце психології і педагогіки в системі наук.
3. Місце свідомого й несвідомого в духовному житті людини.
4. Завдання педагогіки на сучасному етапі розвитку суспільства.
5. Виникнення науки про виховання, навчання й освіти.
6. Освіта в розвинених зарубіжних країнах.
7. Розвиток педагогіки в епоху Середньовіччя та Відродження.
8. Джерела виникнення і розвитку вищих навчальних закладів у світі. Виникнення університетів.
9. Особистість дитини, її розвиток і виховання.
10. Навчання як співтворчість вчителя й учня.

11. Інновація і реформи в системі освіти.
12. Позитивна соціалізація як умова розвитку гармонійної особистості.
13. Розвиток і соціалізація особистості в сім'ї.
14. Поняття співробітництва та творчості в педагогіці.
15. Аналіз стану теорії та практики управління освітніми системами в Україні.
16. Організаційно-регулятивні форми діяльності керівника у сфері освіти.
17. Конфлікт як соціальний феномен.
18. Значення уваги у житті й діяльності особистості.
19. Місце пізнання в системі різноманітних способів духовного освоєння світу.
21. Інтуїція та уявлення як пізнавальні здібності людини.
22. Роль фантазії в розвитку особистості.
23. Вплив сімейних взаємин на емоційну сферу особистості.
24. Емоції та їх розвиток у дитячому віці.
25. Психолого-педагогічний аналіз вольового вчинку.
26. Психологічна сутність творчості й натхнення.
27. Технології соціально-педагогічної роботи в територіальній громаді.
28. Грамотність як соціальний індикатор і показник ефективності освіти.

***ПЕРЕЛІК ЗАПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СКЛАДАННЯ
ЕКЗАМЕНУ З ДИСЦИПЛІНИ «ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ»***

1. Психологія в системі сучасних наук.
2. Об'єкт та предмет психології.
3. Психічні процеси. Психічні стани.
4. Психічні властивості.
5. Теоретичні галузі психології.
6. Практичне значення психології.
7. Теоретичні методи психології.
8. Емпіричні методи психології.
9. Методи впливу на психіку людини.
10. Виникнення педагогіки як науки.

11. Предмет і об'єкт педагогіки.
12. Закони і закономірності педагогіки.
13. Основні категорії педагогіки.
14. Структура та галузі педагогіки. Система педагогічних наук.
15. Зв'язок педагогіки з іншими науками.
16. Поняття про науково-педагогічне дослідження.
17. Методи науково-педагогічних досліджень (загальні підходи).
18. Основні елементи педагогічного дослідження.
19. Поняття про індивіда, індивідуальність, особистість.
20. Структура особистості за Зигмундом Фройдом. Ід, Его, Суперего.
21. Захисні механізми особистості.
22. Фази психосоціального розвитку за Е. Еріксоном.
23. Психологія пізнього дитинства (6–12 років)
24. Центральні психологічні новоутворення пізнього дитинства.
25. Психологія підлітків (12–15 років)
26. Криза 13-го року життя: її симптоми та шляхи подолання.
27. Статуси ідентичності (за Дж. Марсіа).
28. Загальна характеристика відчуттів.
29. Види відчуттів та їхня класифікація.
30. Екстероцептивні, інтероцептивні та пропріоцептивні відчуття.
31. Абсолютна чутливість. Абсолютний поріг.
32. Диференційна чутливість. Диференційний поріг.
33. Кількісні зміни чутливості: адаптація, взаємодія відчуттів, сенсibilізація.
34. Якісні зміни чутливості. Синестезія.
35. Поняття про сприймання.
36. Мимовільне та довільне сприймання.
37. Особливості сприймання.
38. Загальна характеристика пам'яті.
39. Функції пам'яті.
40. Види пам'яті та їхня класифікація.

41. Процеси пам'яті.
42. Мислення як вища форма пізнавальної діяльності.
43. Практично-дійове мислення.
44. Наочно-образне мислення.
45. Репродуктивно-образне мислення.
46. Понятійне мислення.
47. Мисленнєві операції.
48. Властивості почуттів.
49. Функції почуттів.
50. Еволюційна теорія емоцій.
51. Теорія Джемса-Ланге.
52. Теорія Кеннона-Барда.
53. Теорія когнітивного дисонансу.
54. Види емоцій і почуттів та їхня класифікація.
55. Фундаментальні емоції.
56. Трикомпонентна теорія кохання Р. Стернберга.
57. Емоційні стани як форми переживань людини.
58. Потреби, мотиви та ціннісні орієнтації особистості.
59. Класифікація потреб за А. Маслоу.
60. Конституційна теорія Е. Кречмера.
61. Конституційна концепція У. Шелдона.
62. Фізіологічна теорія темпераменту І. Павлова.
63. Типи темпераменту та їхня психологічна характеристика
64. Поняття про характер та його провідні риси.
65. Поняття про спілкування, його структура та функції.
66. Соціальна перцепція.
67. Функції спілкування.
68. Механізми міжособистісного сприймання.
- 69.7 Ефекти міжособистісного сприймання.
70. Види спілкування.
71. Засоби та стилі спілкування.

72. Дидактика як галузь педагогіки, її виникнення і розвиток.
73. Основні категорії дидактики.
74. Методи навчання та їх класифікація.
75. Прийом навчання.
76. Організаційні форми навчання.
77. Урок — основна форма організації навчання.
78. Елементи уроку.
79. Взаємозв'язок типу і структури уроку. Основні вимоги до уроку.
80. Форми роботи на уроці.
81. Процес виховання, його структура і рушійні сили.
82. Структура процесу виховання.
83. Мета і завдання виховання. Закономірності виховання.
84. Національне виховання.
85. Принципи виховання.
86. Методи виховання. Прийом виховання.

ГЛОСАРІЙ З ДИСЦИПЛІНИ «ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ»

Абстрагування (лат. abstractio - відтягую, відриваю) - відокремлення у свідомості одних ознак від інших, а також від об'єктів, яким вони властиві.

Агогіка (гр. а - не й agoge - відведення, віднесення) - наука про шляхи запобігання відхиленням у поведінці дітей та підлітків.

Адаптація сенсорна (лат. adapto - пристосовую і sensorium - орган чуття) - зміна чутливості аналізатора під впливом подразника постійної сили, який діє протягом тривалого часу, а також пристосування до нього.

Акомодація (лат. accomodatio - пристосування) - зміна форми кришталика ока, завдяки якій на сітківці ока чітко фокусуються зображення предметів, що розташовані на різній віддалі від спостерігача.

Актив учнівський (лат. activus - діяльний) - найініціативніша частина учнівського колективу. Істотно впливає на формування громадської думки в групі чи закладі освіти та охоче займається громадською роботою.

Активация - стан нервової системи, який характеризує її збудження і реактивність; процес підсилення активності головного мозку.

Активізація пізнавальної діяльності - мобілізація вчителем, викладачем інтелектуальних, моральних та фізичних сил учнів, студентів для досягнення конкретної мети навчання й виховання.

Активність - риса темпераменту, що характеризується енергією впливу людини на навколишній світ і подоланням перешкод на шляху до мети.

Активність характеру - структурна властивість характеру, яка визначається ступенем протидії зовнішнім обставинам.

Актуалізація досвіду учнів (лат. actualis - справжній, теперішній) - відтворення в пам'яті учнів знань, уявлень, чуттєвого досвіду.

Акцентуація характеру (лат. accentus - наголос) - граничний варіант норми, наслідок посилення окремих рис характеру.

Алгоритм (лат. algorithmus - сукупність дій) - сукупність правил, дій для розв'язування певної задачі.

Аналіз (гр. analysis - розкладання) - метод наукового дослідження, що полягає в уявному чи фактичному розкладанні цілого на його складові. У психології - мисленнєва операція, що передбачає розчленування об'єктів у свідомості, виділення їх окремих частин, елементів, ознак і властивостей.

Аналіз продуктів діяльності - метод вивчення кількісного і якісного складу матеріалізованих результатів психічної діяльності людини - архівних матеріалів, щоденників, креслень, малюнків, виготовлених предметів тощо.

Аналізатор - орган чуття, який здійснює аналіз і синтез подразників, що надходять із внутрішнього і зовнішнього середовищ. Складається з рецептора, провідних нервових шляхів (доцентрових і відцентрових) і мозкової ділянки.

Андрогогіка (гр. andros - чоловік, доросла людина і agoge - відведення, віднесення) - наука про освіту і виховання людини упродовж усього її життя.

Анкета (лат. enquirere - розслідувати, шукати) - складений дослідником список запитань для повного контингенту осіб, відповіді на які є вихідним емпіричним матеріалом для узагальнень.

Анкетування - метод збирання фактів на основі письмового самозвіту досліджуваних за спеціально розробленою програмою.

Антропогенез (гр. anthropos - людина і genesis - походження) - процес виділення людини зі світу тварин та її розвитку.

Апперцепція (лат. ad - до і perceptio - сприймання) - залежність сприймання від змісту психічного життя і особливостей особистості.

Апраксія (гр. арахіа - бездіяльність) - порушення здатності виконувати доцільні звичні дії і рухи, що виникає при ураженні окремих ділянок головного мозку.

Аргумент (лат. arguo - показую, виявляю) - підстава, доказ, які наводять для обґрунтування, підтвердження чого-небудь.

Асоціація (лат. associatio - приєднує, з'єднує) - група, в якій міжособистісні стосунки опосередковує особистісно значущий для кожного зміст спільної діяльності.

Атракція (лат. attractio - притягування) - привабливість одного партнера по спілкуванню для іншого.

Афект (лат. affectus - пристрасть, хвилювання) - емоційний процес, який виникає у людини швидко, протікає бурхливо і характеризується значними змінами свідомості та порушенням вольового контролю за діями.

Афективно-комунікативна функція спілкування - функція спілкування, що проявляється у зміні інтенсивності, а інколи й модальності емоційних станів людини в процесі спілкування.

Бажання - усвідомлене і цілеспрямоване прагнення людини, яке не викликає довільних дій.

Бар'єри спілкування (франц. barriere - перешкода) - психологічні перешкоди, які виникають у спілкуванні.

Батьківський комітет школи - орган батьківської громадськості, який сприяє школі у вирішенні навчально-виховних і господарських питань.

Бесіда - розмова, обмін думками між двома чи кількома особами. У психології використовується як метод вивчення психічних явищ у процесі безпосереднього спілкування за спеціально розробленою програмою. У педагогіці - метод навчання, за якого педагог за допомогою вміло поставлених

запитань спонукає учнів, студентів до відтворення набутих раніше знань, до самостійних висновків і узагальнень на основі засвоєного матеріалу.

Бесіда репродуктивна (лат. re і producere - знову виробляти) - бесіда, спрямована на відтворення раніше засвоєного матеріалу.

Бесіда фронтальна - бесіда, яка проводиться з усім класом або студентською групою.

Важковиховуваність - у широкому розумінні, поняття, що пояснює труднощі у вихованні, з якими стикається педагог у виховному процесі; у вузькому розумінні, максимально наближений до норми рівень відхилень у поведінці дитини, яка потребує уваги й зусиль педагога для їх подолання.

Вербальний (лат. verbum - слово) - мовний, словесний.

Верніке центр - слухово-мовна ділянка кори головного мозку. При її ураженні людина ще може вимовляти окремі слова, але не розуміє мови інших людей.

Верхній абсолютний поріг чутливості - максимальна сила подразника, за якої виникає відчуття, ще адекватне подразнику, що діє.

Взаємодія відчуттів - зміна чутливості одного аналізатора під впливом подразнення інших органів чуття.

Взаємодія навичок - вплив однієї сформованої навички на формування і функціонування іншої.

Викладання - діяльність викладача в процесі навчання, під час якої він ставить перед учнями (студентами) пізнавальні завдання, повідомляє нові знання, організовує спостереження, лабораторні і практичні заняття, керує їх самостійною роботою, перевіряє якість знань, умінь і навичок.

Використання життєвого досвіду учнів, студентів - метод навчання, який полягає в осмисленні наукових основ перебігу процесів, які учні, студенти спостерігали в житті чи в яких самі брали участь.

Вимога негативна - вимога, яка своїм змістом і формою вираження демонструє негативне ставлення педагога до діяльності вихованця, до прояву його негативних якостей (осуд, погроза, недовір'я).

Вимога нейтральна - вимога, в якій не виявляється чітке ставлення вихователя до вихованця. Базується на ставленні вихованця до стимульованої діяльності (натяк, умовна вимога, вимога в ігровій формі).

Вимога позитивна - вимога, що виражає позитивне ставлення педагога до вихованця під час її пред'явлення (прохання, довіра, схвалення).

Виправлення - складний психічний процес перебудови особистості, що відбувається під впливом перевиховання і самостійної роботи над усуненням відхилень у власній свідомості та поведінці.

Висновок - одержане логічним шляхом судження, яке містить нову чи додаткову інформацію.

Витіснення - спосіб уникнення внутрішнього конфлікту завдяки виключенню зі свідомості неприємної інформації.

Витримка - волевовільна якість, що виражається у вмінні людини своєчасно стримувати небажані спонуки, дії і вчинки.

Вихованість - відповідність рис і поведінки вихованця меті й завданням виховання.

Виховання - цілеспрямований та організований процес формування особистості.

Вища нервова діяльність - відображальна умовно-рефлекторна діяльність кори головного мозку і найближчих до неї підкіркових центрів, на яких ґрунтується психічна діяльність людини і тварин.

Вищі психічні функції - загальна назва, яка об'єднує види пізнавальних процесів у людей. До В. п. ф. належать довільні і опосередковані форми уваги, сприймання, пам'яті, мислення, уяви і мовлення.

Відображення - загальна властивість матерії, яка проявляється у здатності матеріальних об'єктів відтворювати з різною адекватністю ознаки, властивості й характеристики інших об'єктів.

Відтворення - мнемічний процес, який забезпечує відновлення матеріалу, що зберігається в пам'яті.

Відчуття - відображення в мозку людини окремих властивостей предметів і явищ об'єктивного світу внаслідок їх безпосереднього впливу на органи чуття.

Відчуття пропріоцептивні (лат. proprius - власний і receptor - той, що сприймає) - відчуття, які виникають при подразненні рецепторів, розміщених у м'язах і суглобах.

Вікова педагогіка (дошкільна, шкільна педагогіка, педагогіка дорослих) - галузь педагогіки, що досліджує закони та закономірності виховання, навчання й освіти, організаційні форми і методи навчально-виховного процесу стосовно різних вікових груп.

Вольове зусилля - форма емоційного стресу, який мобілізує внутрішні ресурси організму, створює додаткову мотивацію дії і переживається людиною як стан значного напруження.

Вольові якості - відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, що засвідчують досягнутий особистістю рівень свідомої регуляції поведінки, її влади над собою.

Воля - свідомо організація і саморегуляція людиною своєї діяльності й поведінки, спрямована на подолання труднощів при досягненні поставлених цілей.

Впізнавання - відтворення об'єкта в умовах повторного сприймання.

Вправа - метод навчання, що передбачає багаторазове повторення певних дій або видів діяльності з метою їх засвоєння, яке спирається на розуміння і супроводжується свідомим контролем і коригуванням.

Вправа вступна - вправа, що сприяє засвоєнню нового матеріалу на основі розрізнення споріднених понять і дій.

Вправа підготовча - вправа, що готує учнів до сприйняття нових знань і способів їх застосування на практиці. **Вправа пробна** - вправа, яка за своєю сутністю є першим завданням на застосування щойно засвоєних знань.

Вправа творча — вправа, яка за змістом і методами виконання наближається до реальних життєвих ситуацій.

Вправа тренувальна - вправа, яка передбачає набуття учнями навичок у стандартних умовах (за зразком, інструкцією).

Вправління - багаторазове виконання певних дій чи видів діяльності з метою їх освоєння, яке ґрунтується на розумінні й супроводжується свідомим контролем і коригуванням. У педагогіці - метод виховання, що полягає у поступовому створенні умов, у яких вихованець виконує певні дії з метою вироблення і закріплення позитивних форм поведінки.

Вчення про дві сигнальні системи - теорія І. Павлова, за якою людина має дві сигнальні системи. Перша з них є такою самою, як і у тварин. У ній сигнальну функцію виконують предмети і явища та їх властивості, що безпосередньо діють на рецептори. На основі першої у людини розвинулась друга сигнальна система - сукупність тимчасових нервових зв'язків, утворених за допомогою мови. Як сигнали перших сигналів слова складають суто людську сигнальну систему дійсності.

Гальмування позамежне (охоронне) - гальмування окремих ділянок кори головного мозку, яке виникає при перенапруженні відповідних нервових клітин.

Гармонійний розвиток (гр. harmonia - стрункий порядок, зв'язок) - співмірний розвиток фізичних сил і розумових здібностей людини.

Геніальність (лат. genialis - властивий генієві, плідний) - найвищий ступінь розвитку здібностей, що виявляється у творчій діяльності, результати якої мають історичне значення.

Глибина мислення - якість мислення, що виявляється в здатності людини проникати в суть явищ, що пізнаються, виділяти їх суттєві характеристики, розкривати їх причини, виявляти їх зв'язки з іншими явищами, передбачати їх подальший розвиток.

Гнів - негативний емоційний стан, зумовлений появою серйозної перешкоди на шляху до задоволення важливої потреби. Має форму афекту.

Гнучкість мислення - якість мислення, що виявляється у здатності людини легко переходити від одного способу вирішення проблеми до іншого,

якщо перший виявився невідповідним, бути вільною від шаблону, швидко реагувати на зміну обставин.

Головний мозок - передній відділ центральної нервової системи людини, розміщений у черепній коробці. Включає великі півкулі, проміжний мозок (таламус, гіпоталамус), середній мозок і задній мозок (мозочок, продовгуватий мозок).

Готовність до відтворення - властивість людської пам'яті легко і швидко пригадувати те, що потрібно в даний момент.

Гра дидактична - спеціальна гра для старших дошкільнят, за допомогою якої дорослі поступово залучають їх до процесу навчання.

Гра конструктивна (лат. constructio - побудова, складання) - гра, в якій дитина, діючи з предметами, осмислює їх значення і взаємодію.

Гра пізнавальна - метод, що передбачає захоплюючу розважальну діяльність, яка сприяє засвоєнню учнями знань, набуттю вмій та навичок.

Гра сюжетно-рольова - колективна дитяча гра зі спільним задумом - сюжетом, відповідно до якого між учасниками розподіляються ролі. Сприяє розвитку в дітей комунікативних навичок і вмій.

Громадська думка - спосіб формування й вияву масової свідомості, що виражає ставлення людей до суспільно значущих подій фактів, важливий фактор соціальної комунікації. Як метод виховання за своєю суттю є колективною вимогою.

Група – об'єднання людей, створене на основі певної спільної для них ознаки, що виявляється в їх спільній діяльності, зокрема в спілкуванні.

Група велика - група, що охоплює кілька малих груп.

Група дифузна (лат. diffusio - поширення) - нестійке короткочасне об'єднання людей, що виникає лише на основі особистісно значущої діяльності.

Група мала - відносно стійке, нечисленне за складом об'єднання людей, у якому здійснюється безпосередній контакт між його членами.

Група неформальна - група, яка не має юридично закріпленого статусу, а виникає на основі спільності інтересів, симпатії, зближення поглядів, переконань тощо.

Група реальна (лат. *realis* - суттєвий, дійсний) - контактне об'єднання людей, яке утворилося на основі спільної для них просторово-часової ознаки.

Група референтна (еталонна) (лат. *referens* - той, хто доповідає) - реальна чи уявна група, погляди, норми якої є зразком для особистості.

Група умовна – об'єднання людей, умовно створене дослідником на основі наявності у них спільної ознаки.

Група формальна (лат. *formalis* - складений за формою) - група, що має зовнішньо задані соціально значущі цілі діяльності, юридично визначений статус, нормативно закріплену структуру, призначене чи вибране керівництво і встановлені права та обов'язки її членів.

Групова робота на уроці - форма організації навчання в малих групах на основі співробітництва, з чітко розподіленими ролями.

Демонстрування (лат. *demonstratio* - показування) - метод навчання, що передбачає використання приладів, дослідів, технічних установок та ін.

Державний стандарт освіти - сукупність норм, які визначають вимоги до освітнього, освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Дидактика (гр. *didaktikos* - повчальний) — галузь педагогіки, яка розробляє теорію освіти, навчання, а також виховання у процесі навчання.

Дидактична структура уроку - сукупність змістово-процесуальних характеристик навчання, що визначається дидактичною метою уроку й забезпечує його цілеспрямованість.

Динамічний стереотип (гр. *stereos* - твердий і *typos* - відбиток, форма) - стійка система тимчасових умовно-рефлекторних зв'язків у корі головного мозку, яка виробляється у людини при багаторазовому повторенні тих самих впливів зовнішнього середовища.

Диспут (як метод виховання) (лат. *disputo* - міркувати, сперечатися) - спір на наукову, літературну чи іншу тему, колективне обговорення питань, що хвилюють.

Дисципліна навчальна (лат. *discipulus* - учень, послідовник) - дисципліна, що властива навчально-виховному процесу закладу освіти.

Диференційний поріг чутливості (лат. differens - різниця) - мінімальна різниця в інтенсивності двох подразників, яка викликає ледве помітну відмінність у відчуттях.

Диференційоване навчання - спосіб організації навчально-виховного процесу, що враховує типові індивідуальні особливості учнів, студентів.

Ділова спрямованість особистості - вид спрямованості особистості, що характеризується переважанням мотивів, породжених діяльністю і спрямованих на неї.

Дія - відносно завершений елемент діяльності, спрямований на досягнення певної проміжної мети і підпорядкований загальному мотиву діяльності.

Дія вольова - дія людини, спрямована на досягнення свідомо поставленої мети і пов'язана з подоланням труднощів.

Дія довільна - дія людини, зміст і засоби виконання якої підпорядковані свідомій цілі.

Дія мимовільна - дія людини, яка відбувається при виникненні неусвідомлюваних або недостатньо усвідомлюваних спонукань.

Дія мимовільна набута - орієнтувальні, захисні, хапальні реакції та виразні рухи, викликані умовними подразниками, що відбуваються завдяки діяльності кори головного мозку.

Дія мимовільна природжена - природжені орієнтувальні, захисні та хапальні реакції, а також виразні рухи людини.

Діяльність - внутрішня (психічна) і зовнішня (фізична) активність людини, що регулюється усвідомлюваною метою.

Домашня навчальна робота учнів - форма організації навчання; самостійна, позаурочна робота учнів з виконання навчальних завдань.

Домінанта (лат. Dominans- панівний) - панівний осередок збудження в корі головного мозку, який визначає характер реакції організму в даний момент.

Доручення (як метод виховання) - метод, що передбачає вправління вихованця в позитивних діях і вчинках.

Дослідна робота - метод навчання, що передбачає пошукові завдання і проекти, які дають змогу індивідуалізувати навчання, розширити обсяг знань учнів (студентів).

Евристична (сократівська) бесіда - бесіда, у процесі якої викладач уміло сформульованими запитаннями скеровує учнів, студентів на формування нових понять, висновків, правил, використовуючи набуті ними раніше знання, спостереження.

Екологічне виховання (гр. oikos - оселя, середовище і logos - слово, вчення) - систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток екологічної культури особистості.

Економічне виховання (гр. oikopotike - мистецтво ведення домашнього господарства) - організована педагогічна діяльність, спрямована на формування економічної культури особистості.

Екскурсія (лат. excursio - вибігання вперед, вилазка, поїздка) - форма навчання, яка передбачає відвідування учнями, студентами різноманітних об'єктів з метою пізнання їх особливостей.

Експеримент (лат. experimentum - проба, дослід) - метод духовного освоєння світу і людської діяльності, що ґрунтується на дослідах, випробовуваннях, моделюванні тощо. У психології - метод збирання фактів у спеціально створених умовах, які забезпечують активний прояв необхідних психічних явищ. У педагогіці - метод вивчення певного педагогічного явища в спеціально створених і контрольованих умовах.

Екстраверсія (лат. extra - зовні і vertere - повертати) - спрямованість особистості на навколишній світ.

Екстраверт - людина, реакції і поведінку якої в основному визначають зовнішні враження, а не внутрішні переживання.

Емоційність - властивість темпераменту, яка вказує на швидкість виникнення і перебігу емоцій.

Емоція (лат. emovere - збуджувати, хвилювати) - узагальнена чуттєва реакція, що виникає у відповідь на різні за характером екзогенні (ті, що йдуть із навколишнього середовища) і ендогенні (ті, що виходять із власних органів і

тканин) сигнали, які обов'язково викликають певні зміни у фізіологічному стані організму.

Емпатія (гр. *empathia* - співпереживання) - здатність людини емоційно відгукуватися на переживання інших людей.

Естетична свідомість (гр. *aisthetikos* - чуттєво сприйманий) - одна з форм суспільної свідомості, що реалізується через художньо-емоційне освоєння дійсності у формі естетичних почуттів, переживань, оцінок, смаків, ідеалів.

Естетичне виховання - формування в особистості здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності.

Естетичне почуття - особливе почуття насолоди, яке відчуває людина, сприймаючи прекрасне у навколишній дійсності та творах мистецтва.

Естетичний ідеал - уявлення людини про прекрасне в абсолютному його вираженні.

Естетичний смак - здатність людини правильно оцінювати прекрасне, відрізнити прекрасне від потворного.

Етика (гр. *etos* - звичай, правила) - наука про мораль, природу, структуру та особливості походження й розвитку моральних норм і взаємовідносин між людьми в суспільстві.

Ефект ореолу (лат. *effectus* - виконання, дія і франц. *aureole* - сяння) - вплив загального враження про людину чи раніше одержаної інформації про неї на сприймання і оцінку її як особистості.

Єдині педагогічні вимоги - загальна лінія у навчально-виховній роботі, вироблена педагогічним колективом; єдність вимог до дитини в родині; узгодженість дій школи, дошкільних і позашкільних установ, сім'ї й громадськості у вихованні дітей.

Жест (лат. *gestus* - положення, поза, рух тіла) - соціально сформований рух, що передає певний психічний стан людини.

Забування - мнемічний процес, внаслідок якого поступово втрачається чіткість закріпленого в пам'яті матеріалу, зменшується його обсяг, виникають помилки при відтворенні, стає неможливим відтворення, а потім і впізнавання.

Загальна освіта - сукупність знань з основ наук про природу, суспільство, людину, а також необхідних кожній людині умінь і навичок.

Загальна педагогіка - галузь педагогіки, що вивчає головні теоретичні й практичні питання виховання, навчання й освіти, досліджує проблеми навчально-виховного процесу.

Задатки - природжені анатомо-фізіологічні особливості нервової системи, що є природною основою для розвитку здібностей людини.

Закономірність виховання - стійкий, об'єктивний, істотний зв'язок у вихованні, реалізація якого сприяє ефективному розвитку особистості.

Закономірність навчання – об'єктивний, стійкий і істотний зв'язок у навчальному процесі, що зумовлює його ефективність.

Заміщення - перенесення дії з недосяжного об'єкта на доступний.

Заохочення (як метод виховання) - метод, що реалізується через схвалення позитивних дій і вчинків з метою спонукання вихованців до їх повторення.

Запам'ятовування - процес пам'яті, внаслідок якого закріплюється новий матеріал шляхом пов'язування його з раніше набутиим.

Запам'ятовування довільне - складна, цілеспрямована розумова діяльність, що підпорядкована певній мнемічній задачі.

Запам'ятовування мимовільне – запам'ятовування за відсутності усвідомленої мети запам'ятати певний матеріал.

Засіб виховання - вид суспільної діяльності, який може впливати на особистість у певному напрямі.

Засіб навчання - допоміжний матеріальний засіб школи (вищого навчального закладу), що виконує специфічні дидактичні функції. Застосування на практиці знань, умінь і навичок - перехід у навчальній діяльності від абстрактного до конкретного, що досягається різноманітними вправами, самостійною роботою на лабораторних і практичних заняттях.

Збереження - процес пам'яті, що забезпечує утримування результатів запам'ятовування протягом тривалого часу.

Звичка - дія чи елемент поведінки, які стали потребою.

Згадування - локалізоване в часі та просторі відтворення образів минулого.

Здивування - короткочасна емоційна реакція на раптові обставини, яка не має чітко вираженого позитивного чи негативного знаку.

Здібності - індивідуально-психологічні особливості, що виявляються в діяльності, є умовами її успішного виконання і спричиняють відмінності в динаміці оволодіння необхідними для людини знаннями, навичками і вміннями.

Здібності загальні - здібності, які певною мірою проявляються у всіх видах діяльності індивіда.

Здібності спеціальні - здібності, які проявляються лише в конкретних видах діяльності індивіда.

Змагання (як метод виховання) - метод, що передбачає здорове суперництво і самоутвердження в колективі дітей та молоді.

Зміст освіти - система наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей учнів, формування їх світогляду, моральної поведінки, підготовку до суспільного життя.

Знання - узагальнений досвід людства про дійсність, що має форму фактів, правил, висновків, закономірностей, ідей, теорій.

Зовнішність людини - загальний вигляд людини, який створюють фізіономічна маска, одяг, зачіска, манера триматися тощо.

Ідеал (гр. idea - ідея) - позитивно емоційно забарвлений взірць досконалості, який людина намагається наслідувати.

Ідентифікація (лат. identicus - однаковий, тотожний і лат. facio - роблю) - спосіб розуміння людиною іншого індивіда через усвідомлене чи неусвідомлене уподібнення себе його характеристикам.

Ілюзія (лат. illudo - висміюю, обманюю) - неадекватне сприймання, яке викривлено, помилково відображає об'єкт, що діє на аналізатори.

Ілюстрування (гр. illustrator - той, хто освітлює, пояснює) - метод навчання, який полягає у використанні на заняттях наочності: плакатів, карт, рисунків на дошці, картин та ін.

Індивід (лат. *individuum* - неподільне) - людина як одинична природна істота, представник виду *Homo sapiens*.

Індивідуальна педагогічна бесіда - взаємодія вихователя з вихованцем, батьками, колегою, спрямована на взаєморозуміння, пошук шляхів співробітництва для стимулювання розвитку вихованця.

Індивідуальний стиль діяльності - індивідуальна система прийомів і способів дій, характерна для конкретної людини і доцільна для досягнення успішного результату. Індивідуальність - неповторне поєднання психологічних особливостей і рис людини, що визначає її своєрідність і несхожість на інших людей.

Індивідуація - за К.-Г. Юнгом, процес становлення особистості, який включає налагодження зв'язків між Воно і Самістю, тобто поєднує несвідоме і свідоме.

Індукція навичок (лат. *inductio* - наведення) - позитивний вплив наявної навички на формування нової.

Ініціативність (лат. *initium* - початок) - морально-психологічна риса особистості, яка полягає у здатності та схильності до активних і самостійних дій.

Інстинкт (лат. *instinctus* - спонукання) - сукупність природжених форм поведінки тварин і людей.

Інтелектуальні почуття (лат. *intellego* - відчуваю, пізнаю) - почуття, які виникають у процесі пізнавальної діяльності людини й зумовлені нею.

Інтенсивність відчуття (лат. *intensio* - посилення) - кількісна характеристика відчуття, що залежить від сили подразника, його значущості, функціонального стану рецептора і просторово-часових умов сприймання.

Інтерація (лат. *inter* - між і *actio* - дія) - сукупність зв'язків і взаємовпливів людей, що складається в спільній діяльності.

Інтерв'ю (англ. *interview* - зустріч, побачення) - розрахована на обнародування бесіда з конкретною особою, що дає змогу показати погляди цієї людини на певне важливе питання, подію. У психології - метод отримання соціально-психологічної інформації шляхом усного опитування.

Інтерв'юер - особа, яка в процесі соціально-психологічного дослідження намагається одержати певну інформацію від іншої особи (респондента) чи від групи осіб в умовах мовної взаємодії.

Інтерес - (лат. *interesse* - бути всередині) - емоційний вияв пізнавальних потреб людини, що реалізується у спрямованості людини на певні об'єкти, прагненні глибше і повніше їх пізнати.

Інтерес безпосередній - інтерес до змісту певної діяльності та процесу її виконання.

Інтерес вузький - інтерес до певного виду діяльності.

Інтерес нестійкий - короткотривалий інтерес до певного об'єкта чи виду діяльності.

Інтерес опосередкований - інтерес до певної галузі діяльності, зумовлений її зв'язком із чимось іншим, що безпосередньо пов'язане з інтересами особистості.

Інтерес стійкий - інтерес до об'єкта чи певної галузі діяльності, який зберігається у людини протягом тривалого часу або всього життя.

Інтерес широкий - інтерес, що проявляється до декількох галузей діяльності.

Інтерес (як емоція) (лат. *interesse* - бути всередині) - позитивний емоційний стан, що є одним із провідних мотивів навчання і сприяє засвоєнню знань, навичок і вмінь.

Інтеріоризація (лат. *interior* - внутрішній) - процес перетворення зовнішніх, реальних дій із предметами на внутрішні, ідеальні.

Інтероцептивні відчуття (лат. *receptor* - той, що сприймає) - відчуття, які виникають при подразненні рецепторів у внутрішніх органах і тканинах людини.

Інтроверсія (лат. *intro* - усередину і *vertere* - повертати) - спрямованість свідомості й уваги, думок, почуттів і переживань людини на свій внутрішній світ.

Інтроверт - людина, яка в діях і вчинках більше керується своїми думками і внутрішніми переживаннями, ніж зовнішніми враженнями і впливами.

Інтроверт емоційного типу - людина, яка зосереджена на собі і всюди керується своїми переживаннями, не враховуючи наявних подій і фактів.

Інтроверт інтуїтивного типу - людина, яка інтуїтивно може проникати в майбутнє, але її інтуїція звернута на суб'єктивний психічний світ.

Інтроверт мисленнєвого типу - людина, схильна до теоретизування, мислення якої мало залежить від загальноприйнятих ідей і традицій, а керується власними критеріями.

Інтроверт сенсорного типу - людина, яка в своїх діях керується здебільшого власними емоціями і сприйняттям, а нелогічними міркуваннями.

Інтроспекція (лат. introspecto - заглядаю всередину) - спостереження за власною психічною діяльністю, самоспостереження.

Інформаційно-комунікативна функція спілкування (лат. in- forma - пояснюю і comunico - з'єдную, повідомляю) - функція, що об'єднує процеси формування, передавання і приймання інформації людьми.

Історія педагогіки і школи - галузь педагогіки, що вивчає розвиток педагогічних ідей і практику освіти різних історичних епох.

Катехізісна бесіда (гр. katechesis - настановна) - бесіда, спрямована на відтворення тверджень, які потребують дослівного запам'ятовування.

Каузальна атрибуція (лат. causa - причина і attributio - приписування) - причинне пояснення вчинків партнера шляхом «приписування» йому почуттів, намірів і мотивів поведінки.

Керівник - особа, що управляє трудовою діяльністю групи на основі адміністративно-правових повноважень і узвичаєних норм співжиття.

Коефіцієнт розумової обдарованості (IQ) (англ. intellectual quotient - коефіцієнт інтелектуальності) - стандартизований кількісний показник рівня розумового розвитку людини, який одержують за допомогою тестів інтелекту.

Козацька педагогіка - педагогіка українського народу, спрямована на формування мужнього громадянина (козака - лицаря), з яскраво вираженою українською національною свідомістю, твердою волею і характером.

Колектив (лат. *collectivus* - збірний, нагромаджений) - група, в якій міжособистісні стосунки опосередковуються суспільно цінним і особистісно-значущим змістом спільної діяльності.

Колективне несвідоме - колективний досвід людства, який передається від покоління до покоління і проявляється в поведінці конкретної людини.

Коливання уваги - періодичні, короткочасні мимовільні зміни рівня інтенсивності уваги.

Комунікатор (лат. *comunico* - спілкуюся з кимось) - людина, яка повідомляє інформацію, кодуючи її за допомогою різних знаків.

Константність сприймання (лат. *constans* - незмінний, постійний) - відносна постійність перцептивного образу (розміру, форми і кольору) при зміні відстані, положення спостерігача, освітленості предмета тощо.

Консультація (лат. *consulto* - прошу поради) - порада, пояснення педагога учням і студентам з будь-якого питання.

Конфлікт (лат. *conflictus* - зіткнення) - зіткнення протилежних думок, цілей, інтересів, позицій; крайнє загострення суперечностей.

Конформність (лат. *conformis* - подібний, відповідний) - здатність людини за внутрішньої незгоди піддаватися тиску групи, що проявляється у зміні її поведінки відповідно до вимог групи.

Концентрація уваги - міра заглибленості людини у певний вид діяльності.

Кора головного мозку - поверхнева оболонка півкуль головного мозку, утворена сімома шарами вертикально орієнтованих нервових клітин.

Корекційна педагогіка (лат. *correctio* - виправлення, поліпшення) - галузь педагогіки, предметом якої є виховання, навчання та освіта дітей із вродженими чи набутими відхиленнями у фізичному або психічному розвитку.

Корпорація (лат. corporatio – зв’язок) - група, в якій міжособистісні стосунки опосередковує особистісно-значущий для її індивідів, але асоціальний зміст групової діяльності.

Критерії ефективності педагогічного процесу - показники, що виражають рівень вихованості учнів.

Критичність мислення (гр. kritike - здатність розрізняти) - якість мислення, що передбачає вміння індивіда суворо оцінювати свої думки і сторонні впливи, піддавати їх сумніву і перевіряти.

Лабораторна робота (лат. labor - праця) - метод навчання, що передбачає самостійну роботу учнів, студентів за завданням педагога із застосуванням навчальних приладів, інструментів, матеріалів, установок та інших технічних засобів.

Лекція (лат. lectio - читання) - як метод навчання передбачає усний виклад великого за обсягом, складного за логічною побудовою матеріалу. Як метод виховання реалізується шляхом послідовного, системного викладу інформації з певної проблеми, який має на меті сформувані у слухачів певні погляди і переконання.

Лекція вдвох - лекція, яка передбачає проблемний виклад матеріалу в діалозі двох викладачів, що моделює реальні ситуації обговорення теоретичних і практичних питань двома дослідниками.

Лекція вступна - лекція, що дає загальне уявлення про завдання і зміст навчальної дисципліни, розкриває структуру й логіку конкретного навчального предмета, викликає до нього інтерес, показує його взаємозв’язок з іншими предметами.

Лекція заключна - лекція, що передбачає підбиття підсумків вивченого матеріалу з певного навчального предмета, виділення вузлових питань і зосередження уваги на практичному значенні здобутих знань для подальшого навчання.

Лекція із заздалегідь запланованими помилками - лекція, що передбачає вкраплення у її текст певної кількості наперед підібраних помилок змістового, методичного характеру, які слухачі повинні виявити.

Лекція проблемна - лекція, що передбачає засвоєння нової інформації шляхом її «відкриття».

Лекція-візуалізація (лат. visualis - зоровий) - лекція, на якій демонструють явища і процеси у зручній для зорового сприйняття формі, використовуючи такі демонстраційні матеріали, які не тільки доповнюють слова, а й самі виступають змістовними повідомленнями.

Лекція-прес-конференція - лекція, зміст якої будують на основі отриманих лектором запитань від студентів.

Лідер (англ. leader -вести, керувати) - особистість, за якою інші члени групи визнають право брати на себе найвідповідальніші рішення, що зачіпають їх інтереси і визначають напрям та характер діяльності всієї групи.

Лідер авторитарний (гр. autoritas - влада) - лідер, який на практиці застосовує владний одноосібний стиль управління.

Лідер демократичний (гр. demos - народ) - лідер, який використовує стиль управління, що характеризується розподілом владних повноважень між ним і членами групи, спільним прийняттям рішень і взаємною повагою.

Літота (гр. litotes - простота) - прийом створення образів уяви, який полягає у підкресленому применшенні, недовомовленості.

Меланхолік (гр. melas - чорний і chole - жовч) - людина, яка має меланхолійний темперамент, що характеризується переважанням процесів гальмування над процесами збудження в корі головного мозку, а також слабкими психічними процесами.

Мета - ідеальний образ об'єкта, який у свідомості задовольняє потребу, що виникла.

Мета виховання - сукупність властивостей особистості, які прагне сформувати суспільство.

Метод аналізу результатів діяльності учня - метод, що передбачає вивчення кількісного і якісного складу результатів різних видів діяльності, успішності, участі у конкурсах, громадської роботи учнів, студентів, який дає змогу скласти уявлення про їх освітній рівень, вихованість та ін.

Метод виховання (гр. methodos - спосіб пізнання) - спосіб взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, спрямованої на формування у вихованців певних поглядів, переконань, а також навичок і звичок поведінки.

Метод моделювання - математичний метод, що передбачає створення й дослідження моделей.

Метод навчання - спосіб упорядкованої взаємодії вчителів та учнів, за допомогою якого вирішуються проблеми освіти, виховання і розвитку в процесі навчання.

Метод науково-педагогічного дослідження - шлях опанування складних психолого-педагогічних процесів формування особистості, встановлення об'єктивних закономірностей виховання і навчання.

Метод педагогічного спостереження - метод, що передбачає спеціально організоване сприймання педагогічного процесу в природних умовах.

Метод психолого-педагогічного тестування - метод визначення рівня знань, умінь або загальної інтелектуальної розвиненості особистості за допомогою карток, малюнків, задач - шарад, ребусів, кросвордів, запитань.

Метод ранжування - математичний метод розміщення зафіксованих показників у певній послідовності (зменшення чи збільшення), визначення місця елемента у певній множині (наприклад, складання списку учнів залежно від рівня їх успішності).

Метод реєстрування - математичний метод, який полягає у виявленні певної якості в явищах даного класу та її обрахуванні за наявністю або відсутністю (наприклад, кількості скоєних учнем негативних вчинків).

Метод узагальнених незалежних характеристик - метод, що передбачає узагальнення відомостей про учнів, студентів, отриманих із різних джерел (від учителів, батьків, ровесників), зіставлення цих відомостей, їх осмислення.

Методи контролю - сукупність методів навчання, які дають змогу перевірити рівень засвоєння учнями, студентами знань, сформованості вмінь і навичок.

Методи контролю й аналізу ефективності виховання - методи виховання, що передбачають з'ясування результативності конкретних виховних заходів, виховної роботи загалом у певному колективі.

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності - сукупність методів, спрямованих на передавання і засвоєння учнями знань, формування умінь та навичок.

Методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності - методи навчання, спрямовані на формування позитивних мотивів учіння, що стимулюють пізнавальну активність і сприяють збагаченню учнів, студентів навчальною інформацією.

Методи стимулювання діяльності й поведінки - методи виховання, які виконують функції регулювання, коригування і стимулювання поведінки і діяльності вихованців.

Методи формування свідомості - методи різнобічного впливу на свідомість, почуття і волю вихованця з метою формування у нього поглядів і переконань.

Методи формування суспільної поведінки - методи різнобічного впливу на свідомість, почуття і волю вихованців з метою формування у них навичок і звичок суспільної поведінки.

Мислення - суспільно зумовлений, нерозривно пов'язаний із мовленням психічний процес пошуків і відкриття суттєво нового, опосередкованого й узагальненого відображення дійсності у процесі її аналізу і синтезу.

Мислення абстрактне (лат. abstractio - відтягнення, відвертання) - мислення за допомогою понять, які розкривають суть предметів і виражаються в словах і знаках.

Мислення аутичне (гр. autos - сам, один) - відірване від дійсності мислення, яке керується лише бажаннями, уявленнями і намірами особистості.

Мислення дискурсивне - розгорнуте мовне мислення людини, опосередковане її попереднім досвідом. Система взаємопов'язаних логічних міркувань, у якій кожна наступна думка зумовлена попередньою.

Мислення інтуїтивне (лат. intuitio - уява, споглядання) - швидке, згорнуте і мало-усвідомлюване мислення, що не має чітко виражених етапів.

Мислення наочно-дійове - мислення, що ґрунтується на безпосередньому сприйманні предметів у процесі дій із ними. **Мислення патогенне** (гр. phatos - біль, страждання і genesis - походження) - мислення, що передбачає роздуми, уявлення, пов'язані з образою, соромом, невдачею, страхом чи іншими негативними переживаннями, які можуть підсилювати психологічне напруження і призвести до виникнення психічних розладів.

Мислення практичне (гр. praktikos - діяльний) - мислення, що спрямоване на вирішення практичних задач або перетворення практичних ситуацій.

Мислення продуктивне (творче) (гр. produco - створюю) - мислення, продуктом якого є принципово новий або вдосконалений образ певного аспекту дійсності.

Мислення реалістичне (лат. realis - суттєвий, дійсний) - мислення, що спрямоване на зовнішній світ, відображає його і керується його законами.

Мислення репродуктивне (лат. re і produco - знову створюю) - мислення, що виявляється у вирішенні проблем за наявним зразком, віднесенні кожної нової проблеми до вже відомого типу.

Мислення теоретичне (гр. theoria - діяльний, активний) - процес пізнання і створення законів та правил. Здійснюється за допомогою понять без звернення до досвіду чи практичних дій з реальними предметами.

Міміка (гр. mimikos - наслідування) - зовнішнє вираження психічних станів за допомогою м'язів обличчя.

Міцність запам'ятовування - індивідуальна особливість пам'яті, яка виражається в збереженні сприйнятого матеріалу і швидкості його забування.

Мовлення - процес практичного використання мови для спілкування.

Мовлення внутрішнє - видозміна зовнішнього мовлення. Використовується людиною для планування й організації діяльності, а також для внутрішнього контролю за всіма психічними процесами.

Мовлення зовнішнє - словесне мовлення, яким людина користується для повідомлення інформації іншим людям в усній чи письмовій формі.

Мовлення писемне - мовлення, яке передбачає передавання його змісту за допомогою символів (літер, знаків, ієрогліфів тощо), що зображуються на матеріальних носіях.

Мораль (лат. *moris* - звичай) - система ідей, принципів, законів, норм і оцінок, що регулюють стосунки між людьми.

Моральна свідомість - одна зі сфер суспільної свідомості, що відображає реальні стосунки і регулює моральний аспект діяльності людини.

Моральна спрямованість — стійка суспільна позиція особистості, що складається на світоглядній основі мотивів поведінки і виявляється в різних умовах як властивість особистості.

Моральне виховання - виховна діяльність, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності.

Моральні звички - корисні для суспільства стійкі форми поведінки, які є внутрішньою потребою особистості і виявляються у будь-якій ситуації й умовах.

Моральні переконання - пережиті та узагальнені моральні принципи, норми.

Моральні почуття - запити, оцінки, спрямованість духовного розвитку особистості.

Моральність - етичне поняття, що означає практичне втілення етичних норм і принципів.

Мотив навчання (лат. *motus* - рух) - спонукальна причина навчально-пізнавальної діяльності людини.

Мотивація - спонукання, що викликають активність особистості й визначають її спрямованість.

Навичка - часткова автоматизація виконання і регулювання доцільних рухів.

Навіювання - психологічний вплив однієї людини на іншу, який частково або й повністю не усвідомлюється як тим, хто його здійснює, так і тим, хто йому піддається.

Навчальна дискусія - метод навчання, який полягає в обговоренні учителем і учнями, студентами спірного питання навчального матеріалу.

Навчальна програма - документ, що визначає зміст і обсяг знань з кожного навчального предмета, уміння і навички, які необхідно засвоїти, зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання.

Навчальний план - документ про склад навчальних предметів, які вивчають у певному закладі освіти, їх розподіл, тижневу й річну кількість годин, що відводяться на кожний навчальний предмет, про структуру навчального року. Навчальний посібник - книга, матеріал якої розширює межі підручника, містить додаткові, найновіші та довідкові відомості.

Навчальний рік - час, що відводиться для занять у навчальному закладі від їх початку до літніх канікул.

Навчання - цілеспрямована взаємодія вчителя та учнів, у процесі якої засвоюються знання, формуються вміння й навички.

Надсвідоме - рівень психічної активності особистості при виконанні творчих завдань, який не піддається індивідуальному усвідомленню вольовому контролю.

Наочно-образне мислення - мислення образами, уявленнями, перетворення ситуації в образній формі.

Наполегливість - вольова якість, що виявляється в умінні людини активно викликати дії, потрібні для подолання труднощів, і енергійно діяти під час досягання мети.

Народна педагогіка - галузь педагогіки, що охоплює накопичений віками народний досвід, погляди на мету, завдання, засоби і методи виховання та навчання підростаючого покоління.

Наслідування - свідоме чи несвідоме повторення, відтворення людиною психічних особливостей і поведінки інших людей.

Настрій - загальний емоційний стан людини, який характеризує її життєвий тонус упродовж певного часу, породжений емоціями, що переважали в недалекому минулому чи є наявними.

Науковий світогляд - цілісна система наукових, філософських, політичних, моральних, правових, естетичних понять, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення людини до навколишньої дійсності й самої себе.

Навчання, научування - набуття людиною знань, умінь, навичок і нових форм поведінки.

Національна школа (лат. *patio* - народ) - навчальний заклад, у якому навчають дітей рідною мовою.

Національне виховання - виховання дітей та молоді на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій мудрості та духовності.

Невроз - функціональне психічне захворювання, яке розвивається внаслідок тривалого впливу психотравмуючих факторів, емоційного чи розумового перевантаження.

Нейрон (гр. *νευρον* - жила, нерв) - нервова клітина, що передає нервові сигнали.

Несвідоме - сукупність психічних явищ, що виникають під впливом чинників, яких людина не відчуває і про які нічого не знає.

Нестійкість уваги - особливість уваги, яка виявляється у легкому відвертанні, відволіканні уваги іншими об'єктами.

Нижній абсолютний поріг чутливості - мінімальна сила подразника, що, діючи на аналізатор, спричиняє ледве помітне відчуття.

Нові інформаційні технології (НІТ) навчання- методологія і технологія навчально-виховного процесу, яка ґрунтується на використанні новітніх електронних засобів, насамперед ЕОМ.

Обдарованість - високий рівень розвитку загальних і спеціальних здібностей, що є передумовою творчих досягнень.

Обсяг уваги - кількість об'єктів, які людина може одночасно сприйняти за короткий проміжок часу.

Онтогенез (гр. *ontos* - суще і *genesis* - народження, походження) - індивідуальний розвиток організму з моменту народження до смерті.

Освіта - процес і результат засвоєння учнями систематизованих знань, набуття умінь і навичок, формування на їх основі наукового світогляду, моральних та інших рис особистості, розвиток її творчих сил і здібностей.

Осмисленість сприймання - властивість перцептивного образу бути усвідомленим.

Осмислення (розуміння) навчального матеріалу - процес мисленнєвої діяльності, спрямований на розкриття істотних ознак, якостей предметів, явищ і процесів та формування теоретичних понять, ідей, законів.

Основний психофізичний закон - закон Вебера-Фехнера про залежність інтенсивності відчуття від сили подразника, що діє.

Особистісна спрямованість особистості - переважання в особистості мотивів, спрямованих на забезпечення власного благополуччя.

Особистісно-орієнтована технологія навчання - навчання, центром якого є особистість дитини, її самобутність, самоцінність.

Особистість - суспільна істота, наділена свідомістю і представлена психологічними характеристиками, які є стійкими, соціально зумовленими і виявляються у суспільних зв'язках, відносинах з навколишнім світом, іншими людьми та визначають поведінку людини.

Оцінювання знань - визначення й вираження в умовних одиницях (балах), а також в оціночних судженнях учителя знань, умінь та навичок учнів відповідно до вимог навчальних програм.

Пам'ять - процеси запам'ятовування, зберігання, відтворення і забування індивідом його попереднього досвіду.

Пам'ять довготривала - основний вид людської пам'яті, який характеризується тривалим збереженням набутих знань, навичок і вмінь.

Пам'ять довільна - процеси запам'ятовування і відтворення, які відбуваються відповідно до поставленої мети щось запам'ятати чи відтворити.

Пам'ять емоційна – пам'ять, що виявляється в запам'ятовуванні та відтворенні людиною своїх емоцій і почуттів.

Пам'ять короткочасна – пам'ять, яка характеризується швидким запам'ятовуванням матеріалу, негайним його відтворенням і швидким забуванням.

Пам'ять механічна - пам'ять, що ґрунтується на простому багаторазовому повторенні матеріалу без розуміння його змісту.

Пам'ять мимовільна - процеси запам'ятовування і відтворення, які відбуваються без спеціально поставленої мети щось запам'ятати чи відтворити.

Пам'ять образна – пам'ять, що проявляється у запам'ятовуванні образів і уявлень про предмети, явища, властивості та зв'язки між ними.

Пам'ять рухова – пам'ять, що проявляється у запам'ятовуванні й відтворенні людиною своїх рухів.

Пам'ять сенсорна – пам'ять, яка характеризується дуже коротким (до 2 секунд) збереженням сприйнятої інформації, що фіксується в рецепторах.

Пам'ять словесно-логічна - специфічний вид пам'яті, що проявляється в запам'ятовуванні й відтворенні думок, понять, суджень.

Пам'ять смислова – пам'ять, що ґрунтується на розумінні матеріалу, який запам'ятовується.

Патріотизм (гр. patriotes - земляк, співвітчизник) - одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури.

Педагогіка (гр. pais - дитя і ago - веду) - сукупність теоретичних і прикладних наук, що вивчають процеси виховання, навчання і розвитку особистості.

Педагогічна вимога - педагогічний вплив на свідомість вихованця з метою спонукати його до позитивної діяльності або гальмувати його дії та вчинки, що мають негативний характер.

Педагогічна діагностика - виявлення за допомогою спеціальних методик стану навчально-виховної роботи, окремих її напрямів з метою коригування змісту, форм і методів їх реалізації в педагогічному процесі.

Педагогічна майстерність - характеристика високого рівня педагогічної діяльності, що ґрунтується на високому рівні фахових знань і вмінь педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді.

Педагогічна техніка - уміння використовувати психофізичний вплив як інструмент виховання.

Педагогічна технологія (гр. *techne* - мистецтво, майстерність і *logos* - слово, вчення) — сукупність психолого-педагогічних настанов, які визначають спеціальний підхід і поєднання форм, методів, способів, прийомів, виховних засобів (схем, креслень, діаграм, карт).

Педагогічний вплив - педагогічно доцільна організація життєдіяльності учнів, у процесі якої вони набувають необхідних рис і якостей, знань, навичок і звичок.

Педагогічний досвід - практика педагогічної діяльності людини і її результат, який виявляє рівень опанування її об'єктивними закономірностями.

Педагогічний процес (лат. *processus* - просування вперед) - спеціально організована, цілеспрямована взаємодія педагогів і вихованців, метою якої є вирішення освітніх проблем і розвиток особистості.

Педагогічний такт - почуття міри в застосуванні педагогічного впливу на вихованців, коли оптимально враховуються умови ситуації, її соціальні та педагогічні наслідки.

Перевиховання - виховний процес, спрямований на подолання негативних рис особистості, що сформувалися під впливом негативних умов виховання.

Переключення уваги - перенесення людиною уваги з одного об'єкта, виду діяльності на інший.

Переконання - система мотивів, що спонукають особистість діяти відповідно до своїх поглядів, принципів, світогляду.

Переконування - спосіб комунікативного впливу, при якому вихователь звертається до свідомості, почуттів вихованців з метою формування у них певних поглядів, переконань та норм поведінки.

Перцептивні дії - система дій, спрямованих на обстеження предмета у процесі сприймання.

Перцепція (лат. perceptio - сприймання) - чуттєве сприймання зовнішніх об'єктів.

Перцепція соціальна (лат. socialis - товариський, громадський) - сприймання, розуміння й оцінювання людьми соціальних об'єктів (інших людей, груп, соціальних спільнот).

Підручник - книга, яка містить основи наукових знань із певної навчальної дисципліни, викладені згідно з цілями навчання, визначеними програмою і вимогами дидактики.

Пізнання - процес цілеспрямованого відображення об'єктивної реальності у свідомості людей.

Пластичність (гр. plastikos - мазь, пластир) - риса темпераменту, яка є свідченням гнучкості, легкості пристосування людини до нових умов.

Пластичність характеру - здатність індивіда змінювати окремі властивості характеру при зміні зовнішніх умов.

Поведінка - система взаємопов'язаних реакцій і дій людини й тварин у взаємодії з навколишнім середовищем. Подразник адекватний (лат. adaequatus - рівний, відповідний) - подразник, до сприймання якого даний орган пристосований і який у звичайних умовах його збуджує.

Подразник неадекватний - подразник, до сприймання якого даний орган не пристосований і який у звичайних умовах його не збуджує.

Подразник підпороговий - подразник малої сили, який ще не зумовлює відчуття і сигнал про нього не передається в кору головного мозку.

Позашкільні навчально-виховні заклади - широкодоступні заклади освіти, в яких діти та юнацтво здобувають знання, уміння і навички за інтересами, що забезпечують потреби особистості у творчій самореалізації та організації змістовного дозвілля.

Покарання (як метод виховання) - метод, що реалізується через несхвалення, осуд негативних дій та вчинків вихованців з метою їх припинення або недопущення в майбутньому.

Політехнічна освіта (гр. poly - багато і techne -мистецтво, майстерність) - сукупність знань про головні галузі й наукові принципи виробництва, оволодіння загально-технічними вміннями, необхідними для участі в продуктивній праці.

Поняття - форма мислення, яка відображає загальні, істотні ознаки предметів і явищ дійсності.

Порівняння - мисленнева операція, що дає змогу встановити схожі і відмінні ознаки об'єктів, що аналізуються.

Послідовність мислення - якість мислення, що передбачає уміння людини дотримуватися логічних правил і не суперечити собі в міркуваннях, доводити і обґрунтовувати свої оцінки і висновки.

Потреба - стан живого організму, який виражає його залежність від об'єктивних умов існування та розвитку і спонукає до активності відносно цих умов.

Потяг - неусвідомлюване, нецілеспрямоване спонукання, що виражається в чуттєвому переживанні потреби і не викликає активних дій.

Почуття - специфічна форма відображення дійсності, в якій виявляється стійке суб'єктивно-емоційне ставлення людини з властивими їй потребами до предметів і явищ, які вона пізнає і змінює.

Почуття двоїсте (амбівалентне) (лат.ambo - обидва і valentia - сила, міць) - складне, суперечливе переживання, в якому полярні емоції переплітаються, зливаються чи переходять одна в одну, утворюючи нову якісну характеристику почуття.

Почуття невизначено-орієнтувальне - короткочасне емоційне переживання людини при зустрічі з новим об'єктом.

Пояснення - метод навчання, що полягає в словесному тлумаченні слів, термінів, понять, явищ, принципів дій приладів, використання наочних посібників тощо.

Пояснювально-ілюстративне навчання - технологія навчання, при якій пізнавальна діяльність має репродуктивний характер.

Правила для учнів - організаційно-методичний документ, який визначає основні обов'язки й норми поведінки учнів у школі, родині, громадських місцях.

«Правила моєї поведінки» - прийом самовиховання, що передбачає складання вихованцем правил власної поведінки.

Правове виховання - виховна діяльність закладу освіти, сім'ї, правоохоронних органів, спрямована на формування в молоді правової свідомості, навичок і звичок законослухняності.

Прагнення - усвідомлений мотив, у якому виявлена потреба, що може бути задоволена за допомогою вольових зусиль.

Практикум - вид лабораторної роботи у старших класах. Проводиться після вивчення великих розділів курсу. Має повторувальний і узагальнювальний характер.

Практична робота (гр. praktikos - активний, діяльний) - метод навчання, при якому педагог організовує детальний розгляд учнями (студентами) окремих теоретичних висновків навчального предмета й формує уміння та навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання учнем (студентом) відповідно сформульованих завдань.

Предмет дидактики - зміст освіти підрастаючого покоління і організація процесу, що забезпечує оволодіння цим змістом.

Предмет педагогіки - навчально-виховна діяльність, що здійснюється в закладах освіти людьми, уповноваженими на це суспільством.

Предметний гурток - науково-освітній гурток, який організовують для розширення й поглиблення знань учнів з різних предметів та розвитку в них інтересу до відповідних галузей науки, техніки, видів спорту, мистецтва.

Предметність сприймання - особливість сприймання, яка проявляється в тому, що властивості предмета відображаються в образі не ізольовано, а як такі, що належать предмету та перебувають зовні.

Привчання (як метод виховання) - метод, що ґрунтується на вимозі до вихованця виконувати певні дії, наприклад дотримуватися вимог шкільного режиму.

Пригадування - активний процес відтворення у свідомості людини її попереднього досвіду.

Приєм виховання - частина, елемент методу виховання, необхідний для ефективнішого застосування методу в конкретній ситуації. Приєм вияву вмінь учителя - виховний прийом, що передбачає самоствердження вчителя у дитячому колективі, завоювання авторитету шляхом демонстрування вчителем своїх умінь, здібностей, досягнень у певній галузі, що викликає захоплення вихованців.

Приєм іронії - виховний прийом, що реалізується через викликання у вихованців відчуття сорому, ніяковості за негідні вчинки, поведінку.

Приєм наказу - виховний прийом, що реалізується через категоричну вимогу вихователя виконати певне завдання, не допускати порушень дисципліни тощо.

Приєм натяку - виховний прийом, що реалізується через розповідь про аналогічний учинок і створення обставин, за яких вихованець повинен сам відчувати провину, порівнюючи свої дії з позитивними прикладами.

Приєм удаваної байдужості - виховний прийом, що реалізується через створення педагогом ситуації, яка демонструє недоречність негативних дій вихованців та спонукає їх припинити ці дії.

Приклад у вихованні - метод формування свідомості, в якому конкретизуються моральні, естетичні норми, правила поведінки.

Прикладні дослідження в педагогіці - дослідження, які на основі фундаментальних знань дають відповіді на питання, що безпосередньо пов'язані з практикою.

Принцип виховання (лат. *princĭpĭum* - основа, начало) - керівне твердження, яке відображає загальні закономірності процесу виховання і визначає вимоги до змісту його організації і методів.

Принцип навчання (дидактики) - твердження, що визначає зміст, організаційні форми і методи навчальної роботи школи.

Принципи педагогічного процесу - система основних вимог до навчання і виховання, дотримання яких дає змогу ефективно вирішувати проблеми всебічного розвитку особистості.

Принциповість - вольова якість, що виявляється в умінні людини керуватися у своїх діях і вчинках стійкими принципами і твердими переконаннями, в істинності яких вона впевнилася і які прийняла як керівництво до дії.

Пристрасть - стійке, глибоке й сильне переживання, що на певний час визначає спрямованість думок і дій людини.

Проблема (гр. problems - задача, утруднення) - складне теоретичне або практичне завдання, що потребує вивчення, дослідження й вирішення.

Проблемне навчання - різновид розвиваючого навчання, істотною рисою якого є здатність формувати творче мислення особистості та прищеплювати навички наукового пошуку.

Програма виховання (гр. programma - розпорядження, оголошення) - короткий виклад основних положень і цілей діяльності навчально-виховного закладу щодо виховання учнів, студентів упродовж усього періоду їх навчання.

Програмоване навчання - різновид репродуктивного підходу до навчання, який передбачає використання спеціальних програм управління процесом засвоєння знань.

Проекція (лат. projectio - викидання) - неусвідомлене перенесення власних бажань і переживань, у яких людина не хоче зізнатися собі через їх соціальну неприйнятність, на інших людей.

Просемінар (лат. seminarium - розсадник) - перехідна від уроку до семінару форма організації пізнавальної діяльності учнів через практичні й лабораторні заняття, в структурі яких є окремі компоненти семінару.

Професійна адаптація (лат. adapto - пристосовую) — процес пристосування людини до професійної діяльності, її умов, досягнення бажаної продуктивності праці й відповідності між професійними намірами, інтересами, якостями особистості та вимогами до діяльності.

Професійна освіта - сукупність знань, практичних умінь і навичок, необхідних для виконання роботи в певній галузі трудової діяльності.

Професійне інформування - система виховної роботи, що передбачає ознайомлення учнів із різними професіями.

Професійний відбір - система роботи, спрямована на надання допомоги учневі у виборі конкретної професії.

Професійні педагогіки - галузі педагогіки, що вивчають особливості, форми і методи навчання людей, які здобувають або мають певний фах (лікувальна, театральна, військова, спортивна педагогіки та ін.).

Профільне навчання - форма диференційованого навчання, яка забезпечує глибоке засвоєння системи навчальних предметів певного напрямку і достатній рівень оволодіння рештою навчальних дисциплін.

Процес виховання - система виховних заходів, спрямованих на формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості.

Психіка (гр. psychikos - душевний) - властивість високоорганізованої матерії, що проявляється у відображенні об'єктивної дійсності.

Психічні властивості - стійкі індивідуально-психічні особливості людини, які характеризують її як особистість чи індивідуальність і виявляються в її поведінці.

Психічні процеси (лат. processus - проходження) - складні види внутрішньої діяльності людини, спрямовані на пізнання себе і навколишнього світу. Психічні стани - емоційно забарвлені мінливі стани людини, які виникають під впливом різних обставин життя, стану здоров'я та інших факторів.

Психологічний захист - регулятивна система, яку особистість використовує для усунення психологічного дискомфорту, переживань, які загрожують Я-образу, і зберігає його на бажаному і можливому за певних обставин рівні.

Психологія (гр. psyche - душа і logos - слово, вчення) - наука про факти, закономірності та механізми психічного життя людей і тварин.

Радість - позитивний емоційний стан, пов'язаний із можливістю задовольнити актуальну потребу, імовірність чого раніше була невелика чи невизначена.

Раціоналізація (лат. rationalis - розуміння) - псевдорозумне пояснення людиною своїх бажань, учинків, зумовлене причинами, визнання яких загрожувало б утратою самоповаги.

Реактивність (лат. re - проти і activus - діяльний) - властивість темпераменту, яка характеризує силу емоційної реакції людини на зовнішні та внутрішні впливи.

Режим шкільний (лат. regimen - правління) - організований порядок чергування й характер зв'язків різних видів навчання, праці та відпочинку школярів.

Рейтинг (англ. rate - оцінювати, визначати клас) - позиція учня (студента) в класі (групі) за результатами навчання з певного предмета, яка визначається рейтинговим показником, тобто величиною, яка є відсотковим відношенням суми опорних оцінок з усіх модулів до суми максимально можливих.

Репродуктивний рівень розвитку здібностей (лат. re і produco - знову створюю) - нижній рівень розвитку здібностей, який проявляється в діяльності людини, спрямованій на відтворення уже відомих зразків матеріальної і духовної культури.

Реферат (лат. refero - доповідь) - короткий усний чи письмовий виклад основних тез учення, наукової праці, дослідження або змісту книги; доповідь на певну тему, що містить огляд друкованих джерел.

Рефлекс (лат. reflexus - відображений) — опосередкована нервовою системою відповідь організму на подразник.

Рефлекс безумовний - спадково закріплена форма реакції організму на біологічно важливі впливи ззовні чи зміну його внутрішнього стану.

Рефлексія - усвідомлення суб'єктом того, як його сприймає партнер по спілкуванню.

Рефлекторна дуга - шлях, який проходить нервове збудження в організмі (рецептор - мозкова ділянка - ефектор).

Рецептор (лат. *resipere* - отримувати) - периферійна спеціалізована частина аналізатора, яка перетворює енергію впливу подразника на процес нервового збудження.

Реципієнт (лат. *resipiens* - той, хто одержує) - людина, яка сприймає і декодує повідомлення комунікатора.

Ризик - активна дія, спрямована на привабливу ціль, досягнення якої пов'язане з елементами небезпеки.

Рівень домагань - прагнення досягти мети тієї складності, на яку людина вважає себе здатною.

Рішучість - воляова якість, що виражається в здатності людини своєчасно і без зайвих вагань приймати обґрунтовані та відповідальні рішення, твердо і непохитно впроваджувати їх у життя.

Родинна педагогіка - складова народної педагогіки, в якій зосереджено знання й досвід щодо створення і збереження сім'ї, започаткування та продовження сімейних традицій (трудових, моральних, мистецьких).

Розвиваюче навчання - спрямованість принципів, методів і прийомів навчання на ефективний розвиток пізнавальних процесів школярів: сприймання, мислення, пам'яті, уяви тощо.

Розвиток людини - процес фізичного і психічного становлення та формування її особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників, серед яких провідну роль відіграють цілеспрямоване виховання та навчання.

Розповідь - метод навчання, що передбачає послідовне розкриття змісту невеликого за обсягом навчального матеріалу.

Розповідь науково-популярна - розповідь, яка передбачає теоретичний аналіз певних явищ.

Розповідь описова - послідовний виклад ознак, особливостей предметів і явищ навколишньої дійсності (наприклад, опис музею-садиби).

Розповідь художня - образний переказ фактів, учинків дійових осіб (наприклад, розповідь про географічні відкриття).

Розподіл уваги - здатність людини одночасно виконувати два або більше видів діяльності.

Розумове виховання - цілеспрямована діяльність педагогів із розвитку інтелектуальних здібностей і мислення людини, прищеплення культури розумової праці. Рушійні сили виховного процесу - сукупність внутрішніх і зовнішніх суперечностей, вирішення яких сприяє просуванню до нових цілей.

Самоактуалізація - прагнення людини до повнішого виявлення, розвитку і реалізації своїх особистісних можливостей.

Самоаналіз - прийом самовиховання, який передбачає критичні роздуми над своєю поведінкою, окремими вчинками.

Самовиховання - свідома діяльність людини, спрямована на вироблення у собі позитивних рис і подолання негативних.

Самоврядування дитяче - право дітей самостійно вирішувати питання управління своїм колективом, мати власні керівні органи.

Самозаборона - прийом самовиховання, який реалізується через свідоме позбавлення себе чогось приємного.

Самозаохочення - прийом самовиховання, який використовується після подолання особистістю певних труднощів, власних негативних рис.

Самозобов'язання - прийом самовиховання, що передбачає планування роботи над формуванням чи подоланням певних рис особистості на конкретний період.

Самоконтроль - прийом самовиховання, який полягає у систематичному фіксуванні (подумки або письмово) свого стану і поведінки для того, щоб попередити небажані думки, емоції, вчинки.

Самонавіювання - прийом самовиховання, який передбачає повторення подумки або вголос певних суджень з метою формування чи подолання певних рис своєї особистості.

Самонаказ - прийом самовиховання, який полягає у прийнятті особистістю твердого рішення не відступати від своїх принципів, поводитися тільки належним чином.

Самообслуговування дітей - обслуговування дитиною самої себе, задоволення своїх побутових потреб власними силами.

Самоосуд - прийом самовиховання, який полягає у незадоволенні власними діями, вчинками, поведінкою.

Самооцінка - прийом самовиховання, суть якого зводиться до зважування подумки своїх можливостей і оцінки своїх дій та вчинків.

Самопереключення - прийом самовиховання, за якого подумки або в діях переходять до справ, які викликають позитивні емоції.

Самопереконання - прийом самовиховання, який полягає в тому, що вихованцю пропонують у певній ситуації знайти аргументи і за їх допомогою переконати себе в тому, що він учинив правильно (неправильно).

Самопідбадьорювання - прийом самовиховання, який передбачає підтримання себе у ситуаціях розгубленості, зневіри у власних силах та можливостях.

Самоповага - компонент образу Я особистості, який визначається відношенням досягнень особистості до того, на що вона претендує.

Самопримус - прийом самовиховання, який виявляється у спонуканні себе до малоприємних занять, уникненні звичних пасивних форм проведення вільного часу тощо.

Самосвідомість - усвідомлення людиною себе як особистості (своїх якостей і рис, стосунків з іншими людьми, місця і ролі в суспільстві).

Самостійна навчальна робота - різноманітна індивідуальна чи колективна навчальна діяльність учнів (студентів), яка здійснюється на навчальних заняттях або вдома за завданням педагога, під його керівництвом, однак без його безпосередньої участі.

Самостійне спостереження - метод навчання, що передбачає самостійне сприймання учнями, студентами явищ дійсності у процесі навчання.

Самостійність - вольова якість, що передбачає вміння людини обходитися у своїх діях без сторонньої допомоги і критично ставитися до чужих впливів, оцінюючи їх відповідно до своїх поглядів і переконань.

Самостійність мислення - якість мислення, що виявляється в здатності людини ставити нові проблеми, знаходити нечувані, нерідко оригінальні підходи до їх вирішення, виявляти ініціативу в творчому пошуку.

Самохарактеристика - прийом самовиховання, що реалізується через складання власної характеристики.

Сангвінік (лат. sanguis - кров) - людина, яка має сангвінічний темперамент, що проявляється в енергійності, великій емоційності, легкому пристосуванні до різних обставин і нових людей, хорошему самопочутті та інших якостях особистості.

Семінар (лат. seminarium - розсадник)- організаційна форма навчання, яка передбачає обговорення проблем, що стосуються прочитаної лекції чи розділу курсу.

Сензитивність (лат. sensus - відчуття) — властивість темпераменту, яка визначається найменшою силою зовнішніх впливів, необхідною для виникнення психічної реакції людини.

Сенсибілізація (лат. sensibilis - чутливий) - підвищення чутливості нервових центрів унаслідок взаємодії аналізаторів і систематичного вправлення.

Середовище - сукупність зовнішніх явищ, які стихійно діють на людину і впливають на її розвиток.

Синестезія (гр. synaisthesis - спільне почуття, одночасне відчуття) - виникнення під впливом подразнення одного аналізатора відчуття, характерного для іншого аналізатора.

Синтез (гр. synthesis – з'єднання, складання) - мисленнєва операція, об'єднання предметів і явищ за їх спільними й істотними ознаками. Система освіти (гр. systema - утворення) - сукупність навчально-виховних закладів, які систематично і послідовно виховують, навчають і готують до життя підростаючі покоління відповідно до завдань суспільства.

Сором - негативний емоційний стан, що виражається в усвідомленні невідповідності власних думок, учинків і зовнішності не тільки сподіванням оточуючих, а й власним уявленням про належну поведінку і зовнішність.

Соціалізація (лат. *societas* - спільність, суспільство) - процес перетворення людської істоти на суспільного індивіда, утвердження його як особистості, залучення до суспільного життя як активної, дієвої сили.

Соціальна педагогіка (лат. *socialis* - товариський, громадський) - галузь педагогіки, що вивчає закономірності та механізми становлення й розвитку особистості в процесі здобуття освіти та виховання в різних соціальних інститутах.

Соціальна роль (лат. *socialis* - товариський, громадський і *role* - список, перелік) - нормативно схвалений зразок поведінки, якого інші люди очікують від кожного, хто займає дану соціальну позицію.

Соціальний контроль (лат. *socialis* - товариський, громадський і франц. *Controler* - перевіряти) - оцінювання відповідності поведінки особистості наявній ситуації і вибраній ролі в процесах взаємодії людей.

Соціограма (лат. *societas* - спільність, суспільство і гр. *gramma* - риска, лінія) - графічне зображення результатів, одержаних за допомогою соціометричного тесту при дослідженні міжособистісних стосунків у малих групах.

Соціометрична зірка - особа, яка в умовах соціометричного дослідження одержала найбільшу кількість позитивних виборів у певній групі.

Соціометричний критерій - конкретне запитання, на яке повинен відповісти кожен досліджуваний при проведенні соціометричного дослідження.

Соціометрія (лат. *societas* - спільність, суспільство і гр. *met-* гоп - міра)- метод кількісного визначення взаємозв'язків, які утворюються між членами групи в процесі міжособистісного спілкування і взаємодії.

Спадковість - відновлення в нащадків біологічних особливостей батьків.

Спинний мозок - складова частина центральної нервової системи, яка здійснює здебільшого природжені форми поведінки. Має форму довгого тяжа, розташованого у хребетному каналі.

Спілкування - процес взаємодії між двома чи кількома особами, що полягає в обміні інформацією пізнавального чи емоційно-оцінного характеру.

Спостереження - цілеспрямоване збирання психологічних фактів поведінки і діяльності особистості з метою їх подальшого аналізу і тлумачення.

Сприймання - відображення у свідомості людини предметів і явищ об'єктивної дійсності за їх безпосередньої дії на органи чуття.

Статеве виховання - складова загального процесу виховної роботи, що забезпечує правильний статевий розвиток дітей і молоді та оволодіння нормами взаємин із представниками протилежної статі, а також правильне ставлення до проблем статі.

Створення ситуації новизни - метод навчання, що передбачає акцентування на кожному занятті новизни знань, якими збагатилися учні, створення психологічної атмосфери, в якій вони отримують моральне задоволення від усвідомлення власного інтелектуального зростання.

Стереотипізація (лат. stereos - твердий і гр. typos - відбиток, форма) - привнесення в образ партнера по спілкуванню рис, якими наділяють представників певної професійної чи національної групи.

Стійкість уваги - часова характеристика уваги, що визначається тривалістю збереження цілеспрямованої уваги на певному об'єкті чи виді діяльності.

Стійкість характеру - здатність людини протидіяти зовнішнім впливам і умовам, які намагаються його змінити.

Страждання - негативний емоційний стан, пов'язаний з одержаною інформацією про неможливість задоволення найважливіших життєвих потреб, що до цього часу вважалося ймовірним.

Стратометрична концепція колективу (лат. stratum - шар, настил і гр. metron - міра) - теорія колективу А. Петровського, згідно з якою міжособистісні стосунки в колективі утворюють багаторівневу структуру, що має в основі спільну діяльність, а компонентами є різні страти (шари) з відображеними в них різними характеристиками міжособистісних стосунків.

Страх - негативний емоційний стан, який виникає у людини при появі уявної або реальної загрози для її життя чи благополуччя.

Стрес (англ. stress - напруга) - емоційний стан організму, який виникає у напружених обставинах і виявляється у порушенні перебігу психічних процесів, координації рухів, у дезорганізації та гальмуванні всієї діяльності.

Структурність сприймання (лат. structure - побудова, розміщення) - властивість перцептивного образу відображати будову об'єкта сприймання.

Ступінь глибини характеру - властивість, що визначається головними ставленнями особистості, які лежать в основі характеру.

Судження - відображення зв'язків між предметами і явищами об'єктивної дійсності чи між їх ознаками і властивостями, виражене в словесній формі.

Схематизація (гр. schema - вид, форма) - прийом створення образів уяви, для якого характерне спрощене зображення об'єкта у загальних рисах, що властиві багатьом об'єктам.

Такт педагогічний (лат. tactus - відчуття, почуття) - почуття міри в застосуванні засобів педагогічного впливу на дітей.

Таламус (гр. talamos - розміщення) - найбільше з утворень середнього мозку, в якому відбувається первинне оброблення сенсорної інформації.

Талант (гр. talanton - вага, міра, рівень здібностей) - поєднання високо-розвинутих спеціальних здібностей, яке дає людині змогу створювати такі продукти діяльності, що виділяються своєю новизною, досконалістю і мають високу суспільну значущість.

Творча особистість - індивід, який володіє високим рівнем знань, потягом до нового, оригінального, вміє відкинути звичайне, шаблонне. Притаманні їй творчі здібності є умовою успішного здійснення творчої діяльності.

Творчий рівень розвитку здібностей - найвищий рівень розвитку здібностей людини, який проявляється у творчому мисленні, спрямованому на створення нових зразків матеріальної і духовної культури.

Творчість - продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення.

Темп навчання (лат. tempus - час) - ступінь швидкості, з якою розгортається навчальний процес, виконується програма і засвоюється навчальний матеріал.

Темп реакції - властивість темпераменту, що проявляється у швидкості перебігу різних психічних явищ.

Темперамент (лат. temperamentum - устрій, узгодженість) - сукупність індивідуально-психологічних якостей, яка характеризує динамічний та емоційний аспекти поведінки людини і виявляється в її діяльності та спілкуванні.

Тест (англ. test - випробування) - короткочасне стандартизоване випробування, спрямоване на визначення у того, кого досліджують, показників розвитку певних психічних властивостей. Тестовий контроль - метод навчання, який передбачає вибір учнем чи студентом одного або кількох варіантів відповідей із запропонованого переліку.

Техніка педагогічна (гр. technikos - вправний) - комплекс знань, умінь і навичок, необхідних педагогу для чіткої організації навчальних занять, ефективного застосування на практиці обраних методів педагогічного впливу як на окремих учнів, студентів, так і на дитячий, студентський колектив загалом.

Технічне мислення - мисленнєва діяльність, спрямована на виконання різноманітних технічних завдань.

Технологічний прийом (гр. techne - мистецтво, майстерність і logos - слово, вчення) - компактний, частковий спосіб вирішення конкретної педагогічної або навчальної проблеми.

Технологія групової навчальної діяльності - технологія, яка реалізується в малих групах, об'єднаних загальною навчальною метою, і ґрунтується на опосередкованому керівництві вчителем, співпраці його з учнями.

Технологія навчання - шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах предмета, теми, питання.

Технологія навчання як дослідження - технологія навчання, яка ґрунтується на використанні в навчальній діяльності дослідницьких прийомів та методів і сприяє глибокому засвоєнню учнями знань, суб'єктивному відкриттю для себе нових знань на основі вже наявних, формуванню умінь та навичок, інтересу до пізнавальної, творчої діяльності.

Технологія розвивального навчання - технологія, мета якої полягає у забезпеченні розвитку пізнавальних можливостей школяра.

Технологія формування творчої особистості - технологія навчання, яка створює умови для формування творчих здібностей учнів.

Типізація (гр. typos - відбиток, форма) - прийом створення образів уяви, для якого характерні виділення істотного в однорідних фактах і втілення його в новому конкретному образі.

Точність запам'ятовування - індивідуальна особливість пам'яті, яка характеризується кількістю зроблених помилок при відтворенні матеріалу після його запам'ятання.

Тривалість відчуття - часова характеристика відчуття, що визначається часом дії подразника, його інтенсивністю і функціональним станом організму.

Трудове виховання - процес залучення молоді до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної праці з метою передання їй виробничого досвіду, розвитку в неї творчого практичного мислення, працьовитості й свідомості людини праці.

Увага - спрямованість і зосередженість свідомості, що передбачає підвищення рівня сенсорної, інтелектуальної чи рухової активності індивіда.

Увага довільна - увага, яку особистість свідомо викликає, спрямовує і регулює.

Увага мимовільна - увага, що виникає в процесі взаємодії людини з навколишнім середовищем без її свідомого наміру і без будь-яких вольових зусиль з її боку.

Увага післядовільна - увага, що виникає на основі інтересу до процесу діяльності.

Уважність - стійка властивість особистості, основою якої є наявність у людини сформованої звички завжди бути уважною.

Узагальнення - мисленнєва операція об'єднання предметів і явищ за їх спільними й істотними ознаками.

Уміння - зумовлена знаннями і навичками готовність людини успішно досягати свідомо поставленої мети діяльності в мінливих умовах її протікання.

Умовивід - форма мислення, в якій з одного або кількох пов'язаних суджень виводиться нове судження, яке дає нові знання про предмети чи явища.

Умовний рефлекс - тимчасовий нервовий зв'язок, який утворюється в корі головного мозку при поєднанні умовного (індиферентного) і безумовного подразників.

Управління - діяльність, спрямована на прийняття рішень, організацію контролю об'єкта управління згідно з метою, аналіз і підведення підсумків на основі достовірної інформації.

Урок - форма організації навчання, за якої вчитель проводить заняття з групою учнів постійного складу, одного віку й рівня підготовки впродовж певного часу й відповідно до розкладу.

Установка - неусвідомлювана готовність особистості до діяльності, за допомогою якої може бути задоволена потреба.

Учіння - цілеспрямований процес засвоєння учнями, студентами знань, оволодіння уміннями та навичками.

Уява - процес створення людиною на основі її попереднього досвіду образів об'єктів, яких вона безпосередньо не сприймала і не сприймає.

Уява активна - уява, при якій образи створюються за участю волі. При цьому створені образи спонукають людину до діяльності.

Уява пасивна (лат. *passivus* - недіяльний) - уява, в якій створюються образи, що не втілюються в життя, намічаються програми поведінки, що не здійснюються або не можуть бути здійснені.

Уява репродуктивна (лат. *ge* і *produco* - знову створюю) - процес створення образів уяви, що відповідають опису.

Уява творча - процес самостійного створення нових образів, які реалізуються в оригінальних і цінних продуктах діяльності.

Уявлення пам'яті - відтворення у свідомості людини образів предметів і явищ, які вона раніше сприймала.

Факультатив (лат. facultas - можливість) -- навчальний предмет, курс, що вивчається учнями і студентами за бажанням з метою поглиблення й розширення наукових і прикладних знань.

Фізичне виховання - система соціально-педагогічних заходів, спрямована на зміцнення здоров'я та загартовування організму, гармонійний розвиток функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та вмінь.

Флегматик (гр. plegma - слиз) ' людина, яка має флегматичний темперамент, що характеризується спокійністю, врівноваженістю, малою емоційною збудливістю, сповільненістю рухових і мовленнєвих реакцій, високою працездатністю і малою комунікабельністю.

Форма організації навчання - зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя та учнів, що здійснюється у встановленому порядку і в певному режимі.

Формалізм у навчанні (лат. formalis - складний за формою) - механічне заучування навчального матеріалу без достатнього розуміння і вміння застосовувати його на практиці.

Формування особистості - становлення людини як соціальної істоти внаслідок впливу середовища і виховання на внутрішні сили розвитку.

Фрустрація (лат. frustratio - обман, розлад, руйнування планів) - психічний стан емоційного напруження, який викликають об'єктивно нездоланні (або суб'єктивно уявлювані) перешкоди, що виникають на шляху до важливої мети.

Фундаментальні дослідження в педагогіці - дослідження, що мають на меті розкриття загальних особливостей педагогічних явищ, наукове обґрунтування педагогічної діяльності.

Функція волі гальмівна - ситуативне вольове стримування небажаних проявів емоцій, дій і вчинків, які не відповідають світогляду і моральним переконанням особистості.

Функція волі спонукальна - свідоме посилення активності людини, спрямоване на подолання зовнішніх і внутрішніх перешкод на шляху до мети.

Функція емоцій регулятивна (лат. *regulo* - впорядковуую) - функція емоцій, яка виражається в тому, що стійкі переживання стимулюють і спрямовують поведінку, змушуючи людину долати труднощі, чи стримують перебіг діяльності, блокують її.

Функція емоцій сигнальна (лат. *signum* - знак) - здатність переживань виступати в ролі сигналів, які інформують людину про характер процесу задоволення потреб.

Функція спілкування регулятивно-комунікативна (лат. *regulo* - впорядковуую і *comunicio* – пов'язую, спілкуюсь) - функція спілкування, що реалізується у регулюванні не тільки власної поведінки, а й поведінки інших людей.

Характер (гр. *charakter* - прикметна риса, ознака) - складне й індивідуально-своєрідне поєднання рис людини, яке формується в процесі її розвитку під впливом умов життя та виховання і виявляється в її поведінці.

Характер типовий (гр. *typos* - відбиток, форма) - характер, у якому втілені основні риси й особливі прикмети, властиві певному народу, нації, верстві населення тощо.

Холерик (гр. *chole* - жовч) - людина, що має холеричний темперамент, якому властивий сильний, рухливий, але не врівноважений тип вищої нервової діяльності.

Центральна нервова система - основний орган психічної діяльності людини, який включає в себе головний і спинний мозок, що розташовані відповідно в черепі та хребті.

Цілеспрямованість - вольова якість, що полягає в умінні людини керуватися у своїх діях і вчинках загальними і стійкими цілями, зумовленими її стійкими переконаннями.

Цілісність сприймання - властивість перцептивного образу відображати предмет у всій сукупності його рис як єдине ціле.

Часткові (предметні) методики - галузі педагогіки, предметом дослідження яких є закономірності викладання і вивчення конкретних навчальних дисциплін у закладах освіти всіх типів.

Читацька конференція - одна з форм керівництва позакласним читанням дітей, яка полягає в обговоренні вихованцями книг і творчості окремих письменників у школі, клубі тощо.

Читацькі інтереси особистості - перевага, яку особистість віддає певним жанрам літератури, творам певного автора чи певного змісту.

Чуттєвий тон - певний емоційний відтінок психічного процесу, усвідомлюваний як властивість предмета, що сприймається суб'єктивно.

Швидкість запам'ятовування - індивідуальна особливість пам'яті, яка визначається кількістю повторень, необхідних людині для запам'ятання певного обсягу матеріалу.

Швидкість мислення - якість мислення, що визначається часом, протягом якого різні люди справляються з виконанням тих самих завдань.

Якість відчуття - основна властивість певного відчуття, яка відрізняє його від інших відчуттів. Зумовлена фізико - хімічними властивостями подразників, адекватних для даного аналізатора.

Я-концепція (лат. conceptio - сприйняття) - динамічна система уявлень людини про себе, на основі якої вона вибудовує взаємовідносини з іншими людьми.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2003. – 137 с.
2. Бондар В. І. Дидактика: Підручник. – К.: Либідь, 2005. – 264 с.
3. Боднарчук О.І., Боднарчук Л. І. Основи психології та педагогіки: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2001. – 168 с.

4. Божович Л.В., Славина Л.С. Психическое развитие школьника и его воспитание. М.,1979.
5. Ващенко Г. Виховний ідеал (записки виховника). Полтава, 1994.
6. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2003. – 316 с.
7. Винникот Д.В. Разговор с родителями. М., 1994.
8. Власова О. І. Педагогічна психологія: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 2005. – 400 с.
9. Вознюк Н. М. Етико-педагогічні основи формування особистості: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 196 с.
10. Волкова Н. П. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Академія, 2003. – 576 с.
11. Гиппенрейтер Ю. Б. Введение в общую психологию: Курс лекций. – М.: ЧЕРо, 1999. – 336 с.
12. Гура О. І. Вступ до спеціальності “Педагогіка вищої школи”: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 224 с.
13. Забродський М. М. Педагогічна психологія: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2000. – 189 с.
14. Загальна психологія: Навч. посіб. / О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук та ін. – К.: АПН, 1999. – 463 с.
15. Історія педагогіки /За ред. С.Грищенка.К.,1973.
16. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2005. – 180 с.
17. Кон И.С. Психология ранней юности. – М.: Просвещение, 1989.
18. Крайг Г. Психология развития. – СПб.: Питер, 2000.
19. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. А. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання-прес,2003. – 418 с.
20. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 128 с.
21. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навчальний посібник. – К.: “ЕксОб”, 1999. – 303 с.

- 22.Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: Навчальний посібник. – К.: Гранмна, 1999. – 350 с.
- 23.Немов Р. С. Психологія. Кн. 1. – М.: ВЛАДОС, 1997. – 688 с.
- 24.Ольшанский Д. В. Психологія мас. – СПб.: Питер, 2002. – 363 с.
- 25.Основи психології: Підручник / За ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К.: Либідь, 1996. – 623 с.
- 26.Основы психологии: практикум / Ред.-сост. Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 704 с.
- 27.Партико Т. Б. Загальна психологія. – К.: Ін Юре, 2008. – 416 с.
- 28.Партико Т. Б. Курс загальної психології: Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 208 с.
- 29.Педагогіка в запитаннях і відповідях: Навчальний посібник / Л. В. Кондрашова, О. А. Пермяков та ін. – К.: Знання, 2006. – 252 с.
- 30.Педагогіка: Навчальний посібник / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця: РВВ ВАТ “Віноблдрукарня”, 2001. – 200 с.
- 31.Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
- 32.Педагогика / Учебник для ВУЗов под ред. Бордовской Н. Питер, 2000.
- 33.Педагогіка: Хрестоматія / Уклад.: А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2006. – 700 с.
- 34.Подласый И. Педагогика. М.,”Просвещение”,1996.
- 35.Психологический словарь / Под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. – М.: Педагогика-Пресс, 1996. – 440 с.
- 36.Психология личности: Словарь-справочник / Под ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
- 37.Психологічний словник / За ред. В. І. Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – 216 с.
- 38.Психологія: Підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 2000. – 558 с.
- 39.Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 720 с.

40. Семенова А. В., Гурін Р. С. Осипова Т. Ю. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2006. – 319 с.
41. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Психология человека: Введение в психологию субъективности. – М.: Школа-Пресс, 1995. – 384 с.
42. Словарь практического психолога / Сост. С. Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1997. – 800 с.
43. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2005. – 520 с.
44. Столяренко А. М. Психология и педагогика: Учебное пособие. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 423 с.
45. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка. К., 1979.
46. Фіцула М. Педагогіка: Посібник. Київ: "Академія", 2000.
47. Ягупов В.В. Педагогіка. Київ: "Либідь", 2002., 553с.

Інформаційні ресурси

1. Журнал «Сучасна Освіта» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://s-osvita.com.ua/>
2. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/>
3. Національна академія педагогічних наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: naps.gov.ua/
4. Освітній портал – освіта в Україні, освіта за кордоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/>
5. Освітній проект ІНТЕРШКОЛА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://is4all.in.ua/>
6. Острів Знаний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ostriv.in.ua/>
7. Партнерство в навчанні: освітня мережа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.partnersinlearningnetwork.com/>
9. Педагогіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pedagogika.at.ua.>

10. Педагогічні персоналії [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://pedagogika.at.ua/publ/pedagogichni_personaliji/6.
11. Програма Intel «Навчання для майбутнього» [Електронний ресурс]
// Intel. Навчання для майбутнього в Україні. – Режим доступу:
<http://www.iteach.com.ua/>
12. Almamater: Всє для преподавателей! [Электронный ресурс]. –
Режим доступа : <http://almamater.com.ua/>
13. European Training Village : Policy Report [Electronic resource]. –
Access mode : <http://www2.trainingvillage.gr/etv/policyreport/policyreport.asp>.
14. Europeana [Electronic resource]. – Access mode :
<http://www.europeana.eu/portal/>.
15. Eurydice - Network on Educational System and Policies in the Europe /
EACEA [Electronic resource]. – Access mode : http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/index_en.php.
16. Базова та допоміжна література розміщена в електронній бібліотеці
на інтернет-ресурсі: www.psytopos.lviv.ua <http://www.psy.msu.ru>,
<http://psylib.kiev.ua/>; www.psychology.net.ru; www.openweb.ru;
www.myword.ru <http://lib.pu.if.ua>. – Сайт наукової бібліотеки
Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника.
17. <http://www.pu.if.ua/depart/PedagogicalPsychology/ua/4228/> - кафедра
педагогічної та вікової психології.
18. <http://www.nbuv.gov.ua/>- Національна бібліотека України ім. В. І.
Вернадського.
19. <http://hklub.npu.edu.ua> /- Наукова бібліотека національного
педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.
20. <http://www.koob.ru/>- електронна бібліотека «Куб».
21. <http://upsihologa.com.ua/>- портал професійних психологів України
«У психолога»

